

ORGANISEERITUD KURITEGEVUS

ANDRES ANVELT

SISUKORD

1. ORGANISEERITUD KURITEGEVUSE KUI NEGATIIVSE VÕIMU TEKKIMISE AJALOOLINE TAUST	5
1.1. “Sitsiilia Maffia” – Itaalia organiseeritud kuritegevuse ajalooline taust ja iseärasused.....	5
1.2. Organiseeritud kuritegevuse tekkimine ja selle arengu tegurid Venemaal	6
1.2.2. Varimajandus kui turusuhete keelustamise tulemus.....	6
1.2.1. Sotsiaalmajanduslik taust	6
1.2.3. Varimajanduse arengu etapid	7
1.2.4. Kriminaalne subkultuur kui totaalse kriminaliseerimise tulemus	7
1.3. Süsteemne organiseeritud kuritegevus <i>versus</i> avalik võim.....	8
1.3.1. Stagnatsioon Nõukogude ühiskonnas kui organiseeritud kuritegevuse taimelava	8
1.3.2. Organiseeritud kuritegevus kui varimajanduse objektiivsete vajaduste rahuldaja	9
1.3.3. Kuritegevuse organiseerumine ja selle süsteemne olemus.....	9
1.3.4. Organiseeritud kuritegevus reformiaegses Nõukogude Liidus. Diversifikatsioon.....	10
1.3.5. Omavoli ja õigusetus Nõukogude ühiskonnas.....	12
1.4. Kaasaegse “Vene maffia” olemus ja tunnused.....	13
2. ORGANISEERITUD KURITEGEVUSE ARENG MUUTUVAS EESTIS	14
2.1. Sotsiaalmajanduslik taust.....	14
2.2. Organiseeritud kuritegevuse arengu poliitilised tegurid. “Sitsiilia faktor”	15
2.3. “Vene maffia” tunnused ja iseärasused Eestis	16
3. ORGANISEERITUD KURITEGEVUS KUI REAALNE NEGATIIVNE VÕIM KAASAEGSES EESTI ÜHISKONNAS	17
3.1. Organiseeritud kuritegevuse kui negatiivse võimu eeldused Eestis.....	17
3.1.1. Negatiivse võimu arengut soodustavad tegurid.....	17
3.1.2. Ühiskondlike suhete ebaratsionaalne regulatsioon.....	18
3.1.3. Avaliku võimu omavoli.....	22
3.2. Negatiivse võimu reaalsus Eestis	26
3.2.1. Organiseeritud kuritegevus kui avaliku võimu alternatiiv	26
3.2.2. Kuritegelik ühendus kui organiseeritud kuritegevuse formaalne projektsioon kehtivas õiguses	27
3.2.3. Negatiivne võim kui kuritegeliku ühenduse koosseisuline tunnus.....	28
3.2.4. Negatiivse võimu tegelikkus tänapäeva Eestis õiguskorras	29
KOKKUVÕTE	31
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	33
KASUTATUD LÜHENDID	34

© Andres Anvelt, 2002

Sisekaitseakadeemia kirjastus
Kase 61 12012 Tallinn
mai 2002

SISSEJUHATUS

Tsivilisatsiooni üheks edasiviivaks jõuks on läbi aastatuhandete olnud pidev võitlus hea ja kurja vahel. See on väljendunud nii mütoloogias, religioonis, teaduses kui ka õigusloomes. Õiguses on hea ja kurja vaheline võitlus väljendunud õigluse ja ebaõigluse vahekorras. *Ius Scriptum*'i tekkimisega saab hakata rääkima õiguse ja normi arengust selle sõna tänapäevases tähenduses. Kirjalik norm on andnud õigusteadlasele võimaluse analüüsida õiguse sobivust ja efektiivsust ühiskondlike suhete reguleerimisel.

Üksik inivid on alati püüelnud heaolu poole, mis peale selle materiaalse külje väljendub ka turvalisuses. Turvalisus omakorda koosneb nii füüsilise eksistentsi garanteerituses kui ka õigluskindluses. Sellise sotsiaalse heaolu peabki inividile garanteerima kehtiv positiivne õiguskord.

Paralleelselt õiguskorra kujunemisega on aastasade jooksul eksisteerinud ka sotsiaalsed jõud, mis eitavad sellise positiivse õiguskorra domineerimist ühiskonnas ja on läinud osalisse või täielikku vastuollu kehtivate normidega. Põhjusi sellisele opositsioonile on olnud nii poliitilisi, majanduslikke kui ka sotsiaalseid. Kõik see aeg, kui inimkonna loovam ja rahumeelsem pool on produtseerinud reegleid ühiskondlikuks kooseksistentsiks ning sellise idee nimel loovutanud oma igipõliseid õigusi ja vabadusi, on eksisteerinud teist-poolsus, kelle tahtmatus allutada ennast positiivsele korrale on väljendunud vägivaldsetes rünnetes ühiskondlikule rahule. Edasiviivaks jõuks sellistele gruppidele on olnud ja jääb teiste ühiskonna liikmete arvel produtseeritav materiaalne hüve.

Sellistele rünnetele on kahjuks alati kaasa aidanud asjaolu, et positiivne õiguskord pole kunagi saavutanud ega ei saavuta olukorda, kus õigusnormid reguleeriks rahuldavalt kogu ühiskondlike suhete laia spektrit. Pole võimalik saavutada ideaalset seadust, mis rahuldaks kõiki inivide ja kõiki suhteid.

Reaalse õiguskorra pinnalt leidub alati ruumi rahulolematusele ja allumatusele. Üheltpoolt eksisteerib ühiskonnas alati gruppe, kes ei ole rahul olemasoleva õigusliku raamistikuga, teiselt poolt sünnib pidevalt juurde keerulisi sotsiaalseid suhteid, millega kaasnevad konfliktid erinevate inividide ja huvigruppide vahel.

Tuntud 18–19. sajandi õigusteadlane Hegel on esitanud sellise olukorra kohta väga õige küsimuse: “Koht, kus peab olema õigus, peab õigus olema, ja kui seda õigust seal ei ole, siis küsigem, mis seal siis on – mitteõigus, ebaõigus?” ja samas väga tabavalt sellele küsimusele ka vastab: “Ei, seal on omavoli.”¹

Omavoli – seda võiks iseloomustada kui õiguse eakaaslast. Nii kaua kui on eksisteerinud ühiskonnas õigus, on ka eksisteerinud selle vastand ehk omavoli. Samal ajal on igas ühiskonnas oht, et omavoli domineerimise puhul sotsiaalsete suhete regulatsiooni vahendina, muutub selle omavoli kasutamine süsteemseks ja reaalseks negatiivseks jõuks kehtiva positiivse regulatsiooni kõrvale.

Kohatu oleks sellisest negatiivsest jõust või võimust ühiskonnas rääkida kui positiivsele võimule alternatiivsest organisatsioonist. Tema negatiivsus seisnebki nende vahendite vastuvõtmatuses ühiskonnas, mida ta kasutab oma materiaalsete hüvede maksimaliseerimisel. Negatiivse võimu tekkimisest võib aga rääkida juhul, kui sellise võimu tekkimiseks eksisteerivad teatud õiguslikud, sotsiaalsed ja majanduslikud eeldused ühiskonnas ning positiivse võimu suutmatus üheltpoolt varustada realselt toimivaid sotsiaalseid suhteid efektiivse ja ratsionaalse regulatsiooniga lähenevad teiselt poolt selle sama positiivse võimu korrupsioonist ja omavolist tingitud tahtmatusega neid suhteid õiglaselt ja avalikke üldisi huve arvestades reguleerida.

Igasugune võim, olenemata tema polaarsusest vajab oma ulatuse ja mõju kindlustamiseks teatud struktuure, organisatsiooni. Seoses sellega ongi alles 20. sajandil hakatud maailmas laialdaselt rääkima uuest fenomenaaalsest sotsiaalsest nähtusest ühiskonnas – organiseeritud kuritegevusest. Just sotsiaalsest, sest igasugune õiguslik määratlus nõuaks selle nähtuse valamist kindlasse juriidilisse vormi, mis sobiks kokku ümbritseva kindla õigusliku keskkonnaga. Organiseeritud kuritegevuse selline defineerimine oleks aga võimatu, sest oma varjatud ja ülikiirelt muutuva olemuse tõttu ei allu ta ühelegi kindlale määratlusele ja teooriale. Küll aga on võimalik läbi kogemusliku tunnetuse, võrdluse ja analüüsi luua teoreetiline pilt nendest õigusliku regulatsiooni valdkondadest, mis eriti tundlikult reageerivad organiseeritud kuritegevuse kui sotsiaalse nähtuse levikule ühiskonnas ja annavad võimaluse negatiivse võimu kohaloekule ja mõjule positiivse otsustusprotsessi üle.

---

¹ Hegel, G.W.F. Grundlinien der Philosophie des Rechts. 4. Aufl., Stuttgart, 1964.

Käesoleva töö eesmärgiks on analüüsida organiseeritud kuritegevust kui reaalselt eksisteerivat negatiivset võimu ühiskonnas võttes aluseks tema ajaloolise ja sotsiaalse käsitluse ning selle pinnal viia läbi tema põhjuste ja olemasolu õigusteoreetiline võrdlus Eesti objektiivsesse õigusesse.

Otsides vastust küsimusele kui tugevasti on organiseeritud kuritegevus kui nähtus tunginud Eesti õiguskorda ja asunud meie ühiskonnas "alternatiiviks" positiivse õiguse kõrval, on vaja uurida kõigepealt neid tingimusi ja eeldusi meie ühiskonnas, mis loeid aluse sellisele negatiivse võimu interventsioonile.

Eesti ühiskond on viimased aastakümned eksisteerinud võõraste kultuuride ja poliitilis-majandusliku keskkonna mõjusfääris säilitades seejuures oma ajaloolise identiteedi ja omapära. Selline mõttekäik annab meile võimaluse hinnata paljusid protsesse meie ajaloos kui objektiivset tulemust meie ajaloolisele arengule.

Eestis eksisteeriva organiseeritud kuritegevuse ajalooline käsitlus annab meile harukordse võimaluse kogemuslikult analüüsida Nõukogude Liidu õiguslikku, majanduslikku ja ka sotsiaalset keskkonda kui omapärast taimelava nn "Vene organiseeritud kuritegevusele". Selliste hindamiskategooriate olemasolu on aluseks meie oma arusaamisele "Vene organiseeritud kuritegevuse" kohalolekust Eesti ühiskonnas. Käesolev töö näitab, et selliste eelduste ja põhjuste eksisteerimine sõltub minimaalselt mingitest rahvuslikest iseärasustest, vaid toetub suuremal määral just positiivse võimu ja õiguse positsioonide puudustele ja oskamatusetele (tahtmatusele) vajalikul määral rahuldada ühiskondlikke ootusi ja vajadusi.

Samal ajal ei saa võtta ajaloolist-võrdlevat meetodit kui ainukest allikat organiseeritud kuritegevuse kui negatiivse võimu käsitlemisel. Selline negatiivne võim on esmajärjekorras sotsiaalne võim, mistõttu ajaloolis-võrdleva meetodile peab järgnema kaasaegse, reaalses ajas ja ruumis eksisteeriva objektiivse õiguse ja positiivse võimu sotsioloogiline käsitlus, mis annab võimaluse selgitada neid põhjusi ühiskonnas, mis mõjutavad või koguni põhjustavad uuritavaid protsesse.

Õiguse sotsioloogia esemeks on õiguse ja ühiskonna vaheliste mõjutegurite (seoste) avastamine. Need on küsimused sellest, kas ja millistel eeldustel võimaldab õigus inimkäitumist juhtida ja kuidas õigus ise reageerib sotsiaalsetele muutustele.²

Seega on organiseeritud kuritegevus kui negatiivne nähtus ühiskonnas samuti õiguse sotsioloogia esemeks, kuna tuleneb otseselt õiguse ja ühiskonna vaheliste seoste pinnalt, on eriti tundlik järskudele sotsiaalsetele muutustele ühiskonnas ja on suuteline teatud tingimuste esinemisel ühiskonnas juhtima inimkäitumist.

Ajaloolis-võrdlev meetod annab aga võimaluse hõlpsamalt leida neid õiguse ja ühiskonna vahelisi seoseid, muutuseid ja tingimusi, mis on andnud ühes või teises ajaloolises kontekstis võimaluse organiseeritud kuritegevuse kui sotsiaalse nähtuse levikule ühiskonnas.

Positiivse õiguskorra sisuks on üleüldise õigluse ja headuse idee, mis realiseerub ühiskonnas läbi positiivse avaliku võimu tegevuse. Selline tegevus osutub võimalikuks juhul, kui ühiskond ja inividid on jõudnud teatud kompromissidele oma õiguste ja vabaduste määras ja ulatuses. Ühiskonna ja õigusega reguleeritud sotsiaalse elu eesmärk on üleüldine heaolu. Positiivne võim on siinjuures selleks vahendiks, mis on kutsutud üles tasakaalustama võimalikke sotsiaalseid konflikte nende ennetamise, reguleerimise ja ka tagajärgede likvideerimise kaudu. Samal ajal ei saa unustada, et just tänapäeva ühiskond oma keerulise ja kiirelt transformeeruvate suhete paljususega on omamoodi "kõvaks pähkliks" objektiivsele õigusele ning seetõttu on ka positiivsele võimule "alternatiivsetel" jõududel reaalne võimalus oma negatiivse diktatuuri kehtestamiseks.

Sellises "võimuvõitluse" olukorras on arusaadav positiivse võimu soov ülepositiviseerida õiguskord, reguleerida õigusnormiga maksimaalselt palju elulisi asjaolusid, et säilitada seeläbi oma monopol ühiskondlike suhete reguleerimisel. Selline lähenemine pole iseenesest vale, kui mitte arvestada asjaolu, et harilikult kiputakse seda tegema ühelt poolt sanktsiooni ähvardusel läbi riigi kriminaliseeriva tegevuse ja teiselt poolt normiga, mis formaalselt küll eksisteerib, kuid oma sisult ei vasta juba sünnist peale ühiskonna objektiivsetele vajadustele, mistõttu on nii ebaefektiivne kui ka ebaratsionaalne. Kõik see aga külvab ühiskonda ebastabiilsust ja õiguskorda omavoli.

Käesoleva töö proovib seetõttu anda ka mõningaid teoreetilisi lahendusvariante organiseeritud kuritegevuse kui reaalse negatiivse võimu osatähtsuse vähendamiseks ühiskonnas ja osutada ainult temale iseloomulike koosseisulistele tunnustele, mis annavad võimaluse eristada teda mistahes teisest ühiskonnas eksisteerivast negatiivsest nähtusest.

---

² R. Narits. Õigusteadeuse metodoloogia I. Avatud Eesti Fond, Õigusteabe AS Juura, Tln. 1997, lk.18.

1. ORGANISEERITUD KURITEGEVUSE KUI NEGATIIVSE VÕIMU TEKKIMISE AJALOOLINE TAUST

1.1. “Sitsiilia Maffia” – Itaalia organiseeritud kuritegevuse ajalooline taust ja iseärasused

Mõistmaks paremini protsesse, mis toimusid Nõukogude Liidus tema algusaastatel ning miks arenes jõudsalt kehtiva avaliku võimu kõrval teine väliselt varjus tegutsev jõud, peab pöörduma allikate poole, mis kirjeldavad analoogilisi protsesse teistes kultuurides ja ühiskondades.

Tänapäeva “Vene organiseeritud kuritegevuse” arengu poolest ajalooliseks vaarisaks võib lugeda juba varajasel keskajal Lõuna-Euroopas Vahemere saarel Sitsiilias tekkinud organiseeritud kuritegevust ehk Maffiat. Sarnaseks just selle poolest, et tema algse tekkimise põhjustas ühiskondlik vajadus luua alternatiiv avalikule võimule, mis oma sisult oli vägivaldne ja kaitses ainult teatud gruppide huve, loomata kompromisse erinevate ühiskonna kihtide konsolideerumiseks.

Inglise ühiskonnateadlane ja literaat Frederic Sondern on oma dokumentaalses teoses “Kurjuse vennaskond: Maffia”³ vägagi ilmekalt kirjeldanud olukorda Maffia⁴ tekkest Sitsiilias ja selle hilisemast levikust mujale maailma, iseäranis Ameerika Ühendriikidesse.

Aastasadade pikkune Prantsuse ülemvõim Sitsiilias oli küllaldaselt vägivaldne ja rahvavaenulik, et sünnitada aktiivse vastupanu ühiskonna erinevate kihtide poolt. Terror, mis väljendus avaliku võimu sunnijõus ei olnud võimeline panema toimima seadusi. Üldreeglid ei töötanud, kuna nad ei tulenenud rahva tahtest, olles seega loomuvastased. Alternatiivselt tekkisid tavad, mis olid ainsaks võimaluseks säilitada kasvõi subjektiivselt õiglust inimestele, kes nende tavadega kaasa läksid. Tekkisid ringkonnad, kes pidasid ennast õigustatult väljaspool kehtivat seadust olevateks ning moodustasid enda ümber teatud huvigruppe. Ainuke võimalus võimu säilitada ja ennast avaliku võimu eest kaitsta oli karm administratiivne juhtimine ja sunniaparaadi sanktsioonid end ümbritseva grupi suhtes. Tihedad sidemed, vaikimisvanded ja tegevus ainult tavade järgi (igasugune kahepaikus rangelt keelatud) olid need vahendid, mis lõid turvalise keskkonna eksisteerimiseks. Keelatud oli igasugune pöördumine avaliku võimu poole oma õiguste kaitseks. Samas võeti endalt ka igasugused kohustused selle avaliku võimu ees.

Ajapikku tuli kaitsetaktikat muuta, tekkisid käitumisnormid ka väljapoole, mis oli vajalik hea maine loomiseks algselt “grupist” välja jäänud teiste ühiskonna liikmete jaoks. “Sitsiilia maffia” edu seisnes asjaolus, et ta pakkus palju efektiivsemat ja kiiremat lahendust igale ühiskonnaliikmele erinevates situatsioonides, kui seda suudab mistahes riigiaparaat. Inimesed maksavad talle “makse” vabatahtlikult, kuna nad on rahul tema väliselt “õiglase ja efektiivse juhtimisega”.

Sitsiilia politseiprefekt Cesare Mori (1920)⁵ ütles, et “rahavedajale on palju turvalisem nii öösel kui päeval reisida kahe maffialiikme kui kahe politseinikuga, kuna esimene variant välistab igasuguse kallaletungi, teise puhul aga risk säilib”. Maffia on samapalju filosoofia kui ühiskondlik kooslus. See filosoofia õigustab tema liiget sooritama erinevaid kuritegusid ja isegi tapma, jättes ta arusaamisega, et see mis ta teeb, on ainuõige ja vajalik nii tema kui ka teiste “tema ühiskonna liikmete” hüvanguks.

Prantsuse ülemvõimu kadumine, avaliku võimu positiviseerumine, tõi 19. sajandi lõpus kaasa situatsiooni, kus varivõim “maffia” näol oli sunnitud asuma kaitse positsiooni. Ühiskondliku volitusega seadusandja asus oma legislatiivse tegevusega reguleerima üha rohkem ja rohkem valdkondi, kusjuures normi üldine kehtivus

---

³ Frederic Sondern. Brotherhood of Evil: The Mafia, London: 1965

⁴ Frederic Sondern oma raamatus “Brotherhood of Evil: Mafia” tõlgendab nimetust Maffia kui lühendit lausest “Morte alla Francia Italia anela”(it.k.) - “Itaallased nõuavad prantslaste surma” (tõlge autorilt).

⁵ Sitsiilia Politseiprefekt sai kuulsaks kui esimene avaliku elu tegelane Itaalias, kes tunnistas Cosa Nostra olemasolu ja asus tegema esimesena julgeid samme tema ohjeldamise vastu. Tema tegevust kirjeldab Frederic Sondern oma raamatus “Brotherhood of Evil: Mafia”.

ja võrdsus mõjus enamikule paljuski usaldusväärsemalt kui maffia tavad ja reeglid. Tekkinud olukord sundis "maffiat" muutma oma ilmet. Säilitamiseks oma varivõimu, asuti neelama ohvreid hirmu ja vägivallega.

Võib väita, et organiseeritud kuritegevus tänapäevases mõttes tekkis just sellises situatsioonis. Avalik võim suutis positiivse normi kehtivuse kaudu kriminaliseerida ühe või teise teo, mis oli iseäralik just maffiale oma tegevuse kindlustamiseks, kuid ei suutnud efektiivselt kasutada seda normi, et kaitsta ühiskonda rünnete eest. Varasemast perioodist eksisteeris aga "maffial" efektiivne organisatsioon, mistõttu tema kuritegelikku tegevust võis hakata iseloomustama kui organiseeritud.

1.2. Organiseeritud kuritegevuse tekkimine ja selle arengu tegurid Venemaal

1.2.1. Sotsiaalmajanduslik taust

Frederic Sondern'i poolt antud "Maffia" arenguprotsesside kirjeldus aitab paremini mõista organiseeritud kuritegevuse tekkepõhjusti ühes kultuurilises ja sotsiaalses keskkonnas, kuid tema üks-ühene ülekandmine protsessidesse, mis toimusid Venemaal nn sotsialismiteooria võimulepääsemisega, oleks puudulik.

Esmajärjekorras oleks vajalik tõdeda asjaolu, et Venemaal toimunu on enam-jaolt sotsiaal-majandusliku taustaga. Puudus võõra kultuuri agressioon, mis oli tähtsaks teguriks Sitsiilias. Peale surutud uus poliitiline kord pidi algselt väljendama enamiku tahet, kuid torpedeeris isecenda ideed kehtiva avaliku võimu terroristliku sunnijõu ja vägivalga abil.

Teiseks oluliseks erinevuseks on asjaolu, et protsessid toimusid erinevate majandusformatsioonide pinnal. Keskaegne Sitsiilia majandus kujutas ennast hilis-feodaalset naturaalmajandust, mis 19. sajandi alguseks oli arenenud varakapitalistlikusse põllumajandustootmisesse. 20. sajandi alguses kujutas aga Venemaa endast suure agraartööstusliku potentsiaaliga riiki, kus tootmissuhete aluseks oli turumajandus. Vaba ja õiguslikult efektiivselt reguleeritud turg on aluseks kogu ühiskonna loomulikule arengule.

Venemaal kehtestatud "Nõukogude võim" tegi aga seda, mida polnud enne teinud ükski riiklik formatsioon -- keelustas turusuhted.

Turg küll tõmbus koomale, muutis oma ilmet konspiratsiooni huvides, kuid ei kadunud, vaid tegutses varjus, mitteametlikult. Turusuhte subjektid olid kehtiva seaduse seisukohalt illegaalsed, ja nende õigused (varalised) ei olnud riiklikult kaitstud. Seepärast vajasid nn oma võimuaparaati – armeed, politseid, kohtuid, õigust. Algselt kujutas selline süsteem nn huvigruppi, mis kaitses ühte "ärikat" ja seisis samaaegselt silmitsi teiste selliste huvigruppidega. Varituru arenguga sellised "ärikad" grupeerusid, ja need grupid suurenesid. Konkurents sünnitas monopolid.

1.2.2. Varimajandus kui turusuhte keelustamise tulemus

Kirjeldatud protsessi mingil momendil on põhjust rääkida organiseeritud kuritegevuse tekkest. Tuleb tunnistada, et avaliku võimu poolt turusuhte nurka surumine on poliitika, mis provotseerib organiseeritud kuritegevuse arengut. Analoogiline oli ka situatsioon Nõukogude Venes 30-ndatel, kui avalik võim luges ühiskonda "küllaldaselt sotsialistlikuks" selleks, et turg mehaaniliselt vahetada plaaniga ja selle eesmärgi saavutamiseks keelustas turusuhted.

Ka varem "sõjakommunismi" ajal valitses Venes olukord, kus majandus jagunes legaalseks ja illegaalseks. Viimane eksisteeriski kogu Nõukogude Liidu ajaloo jooksul suurema või vähema eduga. Minimaalseks võib teda lugeda NEP-i⁶ ajal, kui enamus majandustegevusest oli lubatud. Teistel perioodidel eksisteeris ta

---

⁶ "Novaja ekonomitseskaja politika", ajutine majanduspoliitika Venemaal, kehtis 1921-1928, asendas eelnenud sõjakommunismi poliitikat. 1921.a kevadel otsustas VK(b)P X kongress taastada sõjajärgse majanduse, et üle minna plaanimajandusele. ÜK(b)P XIV ja XV kongressil J.Stalini kavandatud kursi kohaselt hakati maal ellu viima sunniviisilist vilja äravõtmist ja sundkollektiviseerimist ning kehtestati riiklik plaanimajandus.

erineva eduga sõltuvalt kas siis sõjast või ka repressioonidest tulenevast ühiskondlikust nõudmisest. Stagnaajal sai ta aga erilise arengu osaliseks, kuna ametlik majandustegevus oli seiskumas ja liikumatus olekus. Seega Nõukogude organiseeritud kuritegevuse juured on tihedalt põimunud nõukogude korra ja kehtinud avaliku võimu juurtega.⁷

Kuidas siis kirjeldada organiseeritud kuritegevust Nõukogude Vene ajaloo algperioodil 20-ndatel ja 30-ndatel aastatel?

Vägivaldne turusuhete ahistamine kutsus esile ägeda vastupanu sellisele poliitikale, mis väljendus Venemaal toimunud kodusõjas, kus turusuhete subjektid oma õiguste kaitseks moodustasid isegi armeesid, avaldades ägedat vastupanu. Kuid tulenevalt paljudest Venemaal valitsenud sisepoliitilistest ja ühiskondlik-majanduslikest põhjustest vastupanu rauges ja punaste poolt välja kuulutatud avalik võim sai võidu. Need, keda poldud veel hävitatud, uuendasid taktikat ja nii nagu turule on iseloomulik paindlikkus, muutsid oma eksistentsi ja väljenduslikku vormi. Tekkis põrandaalune varimajandus.

1.2.3. Varimajanduse arengu etapid

Tinglikult võib nimetatud perioodi Nõukogude Venemaa varimajanduse arengus jagada kahte – turu vastupanu enda keelustamisele ja turu kohanemine keelule. Selline jagamine on vajalik selleks, et mõista varimajandust kui iscenesest ebaloosliku avaliku võimu tegutsemise tulemust, kuid samal ajal organiseeritud kuritegevuse tekke eeldust Nõukogude Venemaal.

Turu vastupanuga kaasnes poliitiline terrorism ja kehtiva kriminaalseaduse koosseisudega ühtiv banditism. Võib küll vaielda seisukoha üle, kas tegemist oli õiglase vastupanuga või mitte, kuid faktiks jääb ikkagi asjaolu, et vägivald sünnitas vägivalda. Vahe poliitilise terrorismi ning organiseeritud kuritegevuse vahel on aga õhk-õrn ja seisneb ainult eesmärgis. Kui poliitilise terrorismi eesmärk on poliitiline võim, siis organiseeritud kuritegevuse eesmärgiks on tulu. Mõlemal juhul eesmärgi saavutamiseks ei põlata, vaid isegi eelistatakse kuritegelikku tegevust.

Siit tulenebki tagajärg teise varimajanduse arengu perioodi näol, kus turg kohanes uuele poliitilisele korrale, jõud, mis varemalt tegutsesid vastupanu vajadusest, asusid kaitsele ja seda mitte ainult avaliku võimu vastu, vaid tihti peale teiste analoogiliste huvigruppide suhtes, valimata vahendeid konkurentsivõitluseks.

1.2.4. Kriminaalne subkultuur kui totaalse kriminaliseerimise tulemus

Turusuhteid asusid reguleerima tavad, mis oma sisult sarnanevad “Sitsiilia Maffia” poolt kehtestatud tavadega ning mille sunnijõud avaldus analoogsetes organisatsioonilistes struktuurides.

Siinjuures on tähtis välja tuua veel teine oluline tegur, mis soodustas organiseeritud kuritegevuse arengut endises Nõukogude totalitaariis. Nimelt sünnitas avalik võim Nõukogude Venes kunstlikult sellise üleriigilise kriminaalkuritegevuse, millel polnud analoogilist kuskil maailmas. Arenes välja terve kriminaalne kultuur, mille tootvaks pinnaseks oli kogu ühiskonna poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, ideoloogiline ja õiguslik vääristumine. 20-ndate aastate lõpul toimunud “kriminaalõiguse laienemine” valdkondadesse, kus tema kohalolek on täiesti loomuvastane⁸, tõi kaasa enneolematu “kuritegevuse tõusu”,

---

Uus majanduspoliitika. - EE, 1998, 10 kd, lk 106.

⁷ Analoogilise kirjelduse on I. Dolgova ümarlauauuringus organiseeritud kuritegevusest andnud Vene kriminoloog A. S. Jemeljanov. Erinevuseks võib lugeda asjaolu, et Jemeljanov, kes on oma arvamust avaldanud “perestroika” alguses 1988. aastal näeb organiseeritud kuritegevuse probleemi kiiret lahendust üleminekul “sotsialistlikule turumajandusele” poliitilise reformi vajaduseta.

I. Dolgova. Organizovannaja prestupnost. Kruglõi stol izdatelstva “Juriditsheskaja Literatura”. Moskva: 1989, str. 104-107.

⁸ Kuritegudeks osutusid omavoliline lahkumine tööpostilt, tööpäevade miinimumi eiramine kolhoosides, religioosete kujutiste paigutamine avalikku kohta, põhjuseeta puudumine õppeasutusest jpm., mida oma ümarlauauuringus kirjeldab Vene kriminoloog I. Dolgova Organizovannaja prestupnost. Kruglõi stol izdatelstva “Juriditsheskaja Literatura”. Moskva: 1989, str. 139.

millega kaasnes kinnipidamiskohtade arvu plahvatuslik kasv. Segunesid vägagi erinevast kategooriast pärit sotsiaalsed kihid. See kõik kultiveeris spetsiifilise kultuuri, millel oli põhiliselt kriminaalne iseloom. Faktiliselt moodustus sotsiaalne grupp oma keele, folkloori, väärtushinnangute, käitumisnormide ja traditsioonidega.

Teiselt poolt väärrib kindlasti märkimist asjaolu, et riigi sunnijõud kasutas poliitiliste vangide mõjutamiseks ja ka hävitamiseks tihtipeale harilikke kriminaalkurjategijaid. Ameerika kriminoloog Shelley⁹ on oma uuringus organiseeritud kuritegevusest Venemaal rõhutanud tähtsa tegurina kriminaalse subkultuuri tekkimisel võimude praktikat 30-ndatel aastatel, kui poliitiliste vangide kinnipidamiskohtadesse saadeti süüdimõistetud kriminaalkurjategijaid, kes koostöös vangla võimudega aitasid maha suruda igasuguseid poliitilisi meelevaidusi, saavutades sellega endale teatud hüvesid ja eeliseid. Autor rõhutab asjaolu, et just selline praktika oli aluseks tulevikus tekkinud sidemetele kurjategijate ja avaliku võimu esindajate vahel.

Nende kahe teguri – varimajanduse ja kriminaalse kultuuri olemasolu Nõukogude Venes andiski tugeva tõuke spetsiifilise just Venemaale iseloomuliku organiseeritud kuritegevuse arenguks.

1.3. Süsteemne organiseeritud kuritegevus versus avalik võim

1.3.1. Stagnatsioon Nõukogude ühiskonnas kui organiseeritud kuritegevuse taimelava

Reformicelne Nõukogude Liit oli organiseeritud kuritegevusele ülisoodsaks taimelavaks, kuna siin olid talle loodud erakordsed võimalused tegutsemiseks, erinedes analoogiliste kuritegelike organisatsioonide võimalustest mujal maailmas.

Selgitamaks seda väidet, on vajalik esile tuua asjaolu, et enamuses maailmas oli ja on organiseeritud kuritegevuse põhiliseks tegevusalaks need majandusvaldkonnad, mis ei ole antud vabaks või on piiratud kehtiva õigusega, samuti nn anomaalset, ebaloomuliku nõudlust rahuldavad valdkonnad. Nii võib põhiliseks tuluaallikaks lugeda sellised ärivaldkondi nagu kaubitsemine narkootiliste ainetega, relvadega, inimestega, prostitutsiooni vahendamine. Need on alad, mis mingitel eetilistel, majanduslikel või ka tervishoiust ja julgeolekust tulenevatel põhjustel on kas keelustatud või käibelt piiratud.

Eraldi vajaks analüüsimist küsimus, kui võrd efektiivne või vajalik on avaliku võimu tegevus ühe või teise sellise valdkonna reguleerimisel, kuid see ei ole käesoleva töö teema.

Nõukogude Liidus kehtinud seaduskord lõi fenomeni, kus organiseeritud kuritegevuse pärusmaaks olid kõik majandusvaldkonnad toiduainetest kuni strateegiliste materjalideni, millega organiseeritud kuritegevusele olid antud kõik võimalused kasumi teenimiseks. Tema edukuse juured peitusid reaalses ühiskonnas toimivates majanduslikes ja ka õiguslikes suhetes. Kogu varimajandus, mis oli organiseeritud kuritegevuse üheks eelduseks Nõukogude Liidus, eksisteeris kui möödapääsmatu reaktsioon ülitsentraalsele plaanimajandusele ja reguleeris nii tootmist kui jaotamist tarbijate vahel.

Õiguse ja majanduse vahel toimivad konkreetsed, seaduspärased sidemed ning õiguskord ei saa kunagi efektiivselt eksisteerida kõrgemal majanduslikust ja ka kultuurilisest tasemest.

Kaasaegse Vene organiseeritud kuritegevuse sünniks võiks julgelt lugeda 60-ndate aastate stagnatsiooni algust Nõukogude Liidus, kus avalik võim mitte ainult ei soodustanud sellise kuritegeliku ideoloogia arenemist, vaid võttis sisuliselt osa nendest protsessidest. Selle perioodi oluliseks teguriks organiseeritud kuritegevuse arengule osutus selle sama avaliku võimu hirm aina süveneva sotsiaalse haiguse ees, mille tulemuseks sai nn jaanalinnupoliitika. Valitsev ideoloogia deklareeris oma olematut võitu igasuguste "kodanlike igandite üle", kuhu kuulusid sellised sotsiaalsed nähtused nagu narkomaania, prostitutsioon ja ka organiseeritud kuritegevus. Õigusteadlastel sisuliselt keelati tegeleda selliste fenomenide uurimisega ja õiguse rakendajad lõpetasid kehtiva kriminaalseaduse paljude sätete rakendamise, kuna puudusid vastavad

---

⁹ Louise I. Shelley. Russia and Ukraine: Transition or Tragedy? - Trends in Organised Crime, Special Issue: Confronting the Political-Criminal Nexus, Vol., 4, No 3. New Jersey, Transaction Periodical Consortium, Rutgers University, 1999, p 87-88.

"elulised faktid".¹⁰ See kõik oli nagu vesi sellele aastakümnete jooksul välja arenenud kriminaalse subkultuuri veskile ja andis tõuke kuritegeliku filosoofia ühe laiaulatuslikumale levimisele ühiskonnas. Organiseeritud kuritegevuse areng eristas selgelt välja kuritegelikke liidreid eesotsas "seaduslike varastega", kes oma olemuselt olid Nõukogude ajal tekkinud organiseeritud kuritegevuse kõrgeim aste ja ideede kandjad.

1.3.2. Organiseeritud kuritegevus kui varimajanduse objektiivsete vajaduste rahuldaja

Kulmineerus majanduslik kaos. Võim, mis oli endale võtnud ebaloomuliku funktsiooni turusuhete keelustamise ja majanduse tsentraalse planeerimise näol, ei olnud enam võimeline majanduselu sisuliselt kontrollima. Varimajanduse osakaal majanduses saavutas Nõukogude riigi ajaloo suurima taseme ja haaras enda kätte terved majandusharud (eriti ilmekalt iseloomustavad seda perioodi Kesk-Aasias toimunud protsessid, kus peaaegu kogu puuvilla tootmine läks varimajanduse ja sealt kaudu ka organiseeritud kuritegevuse mõjusfääri).

Ühiskonnas tekkisid uued suhted kuritegeliku maailma ja varimajanduse esindajate vahel, kes aina rohkem hakkasid mitmetel erinevatel põhjustel mõistma vajadust teineteise järele. Kuritegelikud autoriteedid olid jõudnud arusaamisele, et mitte mingi teine kuriteoliik ei tooda sellist kasumit kui seda on majanduskuritegevus, samas tõdesid ka varimajanduse äritegelased, et oma tegevuse hoogustamisel on neile vajalik nende huvide ja hüvede kaitse, mida aga nende seadusevastasest tegevusest tulenevalt ei saa pakkuda neile avalik võim. Sellise dramaatilise protsessi tulemuseks oli varimajanduse kõrvale varivõimu tekkimine, mis täitis küll paljusid avalikule võimule iseloomulikke funktsioone, kuid tema tegutsemise aluseks olid normaalsele ühiskonnale loomuvastased põhimõtted ja tavanormid.

Just sellesse perioodi loetakse paljude tänapäeva Vene õigusteadlaste poolt ka selliste uute Vene kuritegelikus folklooris tuntud mõistete tekkimist nagu "ühiskassa", mis oma olemuselt kujutas nn sotsiaalfondi, kuhu kuritegusid sooritavad isikud paigutasid osa oma kasumist ning mille funktsiooniks sai nii "fondi" liikmete toetamine "rasketel aegadel" näiteks kinnipidamiskohas viibimise ajal. "Ühiskassa" täitis ka teisi tähtsaid ülesandeid, mille hulka võib lugeda nii korruptiivset kui mitmesugust teist, vahest ka mitte kriminaalset, kuid, mis on oluline, organisatsiooni normaalseks funktsioneerimiseks vajalikku tegevust.¹¹

Lahendamaks oma sisult tsiviil-, haldus- ja kriminaalõigusele sarnaseid suhteid, moodustasid autoriteetsematest kuritegelikest liidritest nn vahekohtunikud¹², kelle otsused põhinesid kuritegelikel arusaamadel ja tavadel ning mille täitmise garanteeris just selle sama kuritegeliku liidri autoriteet.

1.3.3. Kuritegevuse organiseerumine ja selle süsteemne olemus

Kuritegelikus keskkonnas toimus protsess, mille käigus eraldus üha enam isikuid, kes ei võtnud ise enam osa konkreetsete kuritegude sooritamisest, kuid kelle ülesandeks jäi kuritegelike gruppide jätkuv konsolideerumine ja organiseerumine. Toimus administratiivsele juhtimisele iseloomulik funktsioonide

---

¹⁰Vene õigusteadlane V. D. Pahomov kirjeldas I. Dolgova ümarlauauuringus olukorda järgmiselt: "50-ndate aastate keskel "soojenemise perioodil" aktiveerus Nõukogude Liidus paljude õigusteadlaste (nt V. Monahov, V. Vetlugin, A. Dõmerski) tegevus organiseeritud kuritegevuse uurimisel ja avaldati mitmed tööd selles valdkonnas. Kuid see tegevus jahtus silmatorkavalt maha stagnatsiooni algusega riigis. Põhjenduseks toodi nii organiseeritud kuritegevuse kui ka professionaalse kuritegevuse üle saavutatud lõplik võit. Alates 60-ndatest aastatest kadusid Siseministeriumi normatiivaktidest sellised väljendid nagu "kuritegelikud, varaste ühendused, kuritegelikud ühendused, kuritegelikud grupeeringud, seaduslikud vargad". See kõik tõi kaasa karistamatuse tunde just nendele isikutele, kes varasemal perioodil kuulusid eelpoolnimetatud kirjelduse kandjate hulka[...]". I. Dolgova. Organizovannaja prestupnost. Kruglõi stol izdatelstva "Juriditsheskaja Literatura". Moskva: 1989, str. 151

¹¹ Venekeelne kriminaalne zargoon kasutab väljendit "Obtshjak" või "Obtshjakovskaja kassa".

¹² Venekeelne kriminaalne zargoon kasutab väljendit "Treteiskije sud".

Neid ja mitmeid teisi spetsiifilisi väljendeid Vene kriminaalses zargoonis on kirjeldanud Soome kriminoloog J. Bäckman oma uuringus Vene organiseeritud kuritegevusest.

Johan Bäckman. Venäjän Organisoitu Rikollisuus. Helsinki: Hakapaino Oy, 1996.

jagamine, samuti teatud tavanormide tekkimine ja kinnistumine ning turvalisuse tagamine organisatsiooni funktsioneerimiseks. Viimase ülesande täitmine tõi endaga kaasa laiaulatusliku korrupsiooni avaliku võimu sektoris, millele andis materiaalse võimaluse just see sama kuritegelike klannide ja varimajanduse liit.

Nõukogude seaduskord, mis oli üles ehitatud keeldude ja käskude süsteemile ja haldusvõimu omavolile andis ametnikule võimaluse oma suva kohaselt reguleerida mitte ainult ühiskondlike suhteid, vaid isegi olemasolevate ressursside tarbimist ja jaotamist riigis. Korrupsioon sai Nõukogude ühiskonna normaalseks kaaslaseks avaliku võimu kõigil erinevatel tasemetel piirkonnainspektorist Liiduvalitsuse ministrini. Korrupsiooni kaudu asus organiseeritud kuritegevus sisuliselt juhtima nõukogudelikku jaotamisprotsessi, mille üheks väljenduseks oli defitsiidi laiaulatuslik loomine kaubandussfääris ning spekulatsiooni kaudu kasumi tootmine varimajandusele. Riigi monopoolne seisund majanduses kandus üle varimajanduse monopoliks ühes või teises valdkonnas.

Teiselt poolt tõi kuritegeliku keskkonna konsolideerumine kaasa ka nn lihtkuritegevuse organiseerumise, kuna see andis võimaluse näiteks vargale või kelmile oma kasumi osalisel jaotamisel loobuda ka mõnest varem nii tülikast funktsioonist nagu seda oli näiteks varastatu realiseerimine, konkurentide taltsutamine või isegi uute kuriteo objektide otsimine. Need ja paljud teisedki funktsioonid läksid organisatsioonile ja tagasid selle normaalse funktsioneerimise.

Kuritegelik filosoofia levis riigis kui eluviis, kasvas kuritegelik professionaalsus ja vähenes kurjategija risk saada seaduslikult karistatud tema poolt sooritatud õigusrikkumiste eest. Organiseeritus kuritegevuses mitte ainult ei konsolideerinud kuritegelikku keskkonda, vaid tõmbas enesesse ka suures ulatuses teisi ühiskonna kihte.

Peab märkima, et organiseeritud kuritegevuse levik Nõukogude Liidus kujutas endas midagi "sotsiaalse vähihaiguse" taolist, mis levis üha kiirenevas tempos ühelt rakult teisele nakatades lõppkokkuvõttes enamuse süsteemist. Normaalsele ühiskonna jaoks loomuvastaselt kehtestatud ja vastuvõetamatu avalik võim ei olnud suuteline panema vastu laiaulatuslikule kuritegevuse nakkusele. Puudus rahva tahe ja volitus tegutsemiseks. Avalik võim oli haaranud oma positsioonid vägivaldselt ja ehitanud oma organisatsiooni seaduskorrale, mis oma paljudes põhimõtetes ei vastanud inimese ja sealt tulenevalt ühiskonna nõudmistele. Tema poolt vastu võetud seadused, kuigi nad olid läbinud formaalse tee, sisuliselt ühiskonnas ei kehtinud.

Organiseeritud kuritegevuse kiire levik stagnaagues ühiskonnas ja selle tungimine üha sügavamale nii sotsiaalsfääri ja ka avaliku võimu sektorisse omandas kokkuvõttes ka üldpoliitilise tähenduse. Nimelt toimus avaliku võimu kiire devalvatsioon ja kerkis esile terav küsimus, kellele kuulub reaalne võim riigis. Riigiorganite jõuetus ja passiivsus sotsiaalselt teravate küsimuste lahendamisel viis olukorrani, kus kuritegelikud grupid teatud juhtudel otseselt vastandasid ennast riigile, deklareerides "vajadust taastada sotsiaalne õiglus" ühiskonnas.

1.3.4. Organiseeritud kuritegevus reformiaegses Nõukogude Liidus. Diversifikatsioon.

"Õigus on neil majandusjuristidel, kes pooldavad mitte lubava süsteemi vaid registreeriva süsteemi olemasolu ettevõtluse alustamisel. Selline kord lõikaks kohe alguses ära bürokraatial korrupsiooni juured [...]"¹³.

80-ndate keskpaigaks ja reformi alguseks muutus kuritegevus paljude sotsiaalsete gruppide normaalseks eluviisiks. Stagnaajal toimunud kriminaalse filosoofia levik, varimajandus ja korrupsioon ühiskonnas viisid suure osa elanikkonnast Nõukogude Liidus väärtushinnangute muutmisele ning mitmeid nii formaalselt kui ka sisuliselt kriminaalkuriteo tunnustega tegusid võeti kui normaalset kuritegevust.

Nagu näitas ühiskonna areng, moodustas varimajandus omapärase toitekeskkonna organiseeritud kuritegevusele. Varimajanduse ulatuse kasv ühiskonnas peegeldas endas avalike majandussuhete osatähtsuse vähenemist ning tõestas üha paremini plaanimajanduse tsentraalse juhtimise ebaefektiivsust. Samal ajal tegutses organiseeritud kuritegevus käsikäes varimajandusega eesmärgil laiendada defitsiitsete kaupade ja teenuste hulka, mis omakorda suurendas varimajanduse osatähtsust nõudmiste rahuldamisel koos üha suurenevate kurjategijate sissetulekutega.

---

¹³ I. Dolgova. Organizovannaja prestupnost. Kruglõi stol izdatelstva "Juriditsheskaja Literatura". Moskva: 1989, str. 110.

Kontrollimatu musta turu arenguga kasvas ka kontrollimatult irratsionaalsete nõudmiste rahuldamine sellel turul. Üha enam levisid mustal turul sellised just organiseeritud kuritegevusele iseloomulikud kaubaartiklid nagu narkootikumid, relvad, samuti laienes prostitutsioon kui musta turu üks alaliike. See kõik toimus avaliku võimu "eitaval" heakskiidul, mis samal ajal avalikult deklareeris varimajanduse ja musta turu puudumist. Võidelda aga sellega, mis formaalselt puudub, on seaduslike vahenditega sisuliselt võimatu.

Juba reformide algusaastatel hakkasid Nõukogude Liidus esialgselt stiihiliselt tundunud kooperatiivse liikumisega toimuma iseäralikud protsessid. Nimelt just nendes majandusvaldkondades, mis olid eriti tugevalt varimajanduse mõju all, hakkas kiirelt arenema monopolism.

Ettevõtjad ühinesid gruppidesse ja asusid kõrvaldama uusi konkurente, kes olid sellele elualale asunud just reformide algusega. Need protsessid olidki aluseks esimestele veristele sündmustele paljudes Nõukogude metropolides ja kujutasid endast arveteõidendamisi erinevate organiseeritud gruppide vahel, palgamõrvu ja muud sellist, mis tõid paljude nii Nõukogude Liidu kui ka välismaa ajalehtede esilehtedele mõiste "Vene maffia".

Selliste "ebaintelligentse" konkurentsivõitluse meetodite kõrval hakkas silma samuti endiste varimajanduse tegelaste oskus panna oma äritegevus kõrgele professionaalsele tasemele, mis väljendus nii pika- kui ka lühiajalises turu sondeerimises, kiires reageerimises hinnaskaaladele, erinevate regioonide elanikkonna ostuvõime tundmaõppimises ja paljuski muus, mida ametlikult Nõukogudeaegses majandusõpetuses ei eksisteerinud.

Samuti ei jäänud nendest protsessidest maha üldkuritegeliku keskkonna tegelased, kes kasutades nii klassikalisi hirmutamise kui vägivalda meetodeid, asusid kompenseerima omakasu eesmärgil avaliku võimu oskamatus kontrollida stiihiliselt arenevat turgu. Kuritegelikud liidrid, kasutades ära reformidega kaasneva majanduslikke ja õiguslikke muutusi, asusid edukamate firmade aktsionärideks ja endiste varimajanduse tegelaste äripartneriteks.

Ameerika teadlased on oma uurimustes organiseeritud kuritegevusest toonud sisse mõiste *diversifikatsioon*¹⁴, mis kirjeldab kuritegelike gruppide oskust ülikiiresti reageerida nii majanduslikele, õiguslikele ja muudele muutustele ühiskonnas. Analoogiline toimus ka reformide algusega Nõukogude Liidus, kus organiseeritud kuritegevus haruldaselt lühikese ajaga kvalifitseerus ümber varimajanduselt kooperatiivsele kui legaalsele majandustegevusele¹⁵.

Huvitav on ka asjaolu, et antud juhul ei jäänud uusettevõtja või kuidas tol ajal oli moodne öelda – kooperaator mitte ohvri rolli, vaid hoopis muutus paljudel juhtudel kurjategijatelt teatud teenuste tellijaks või halvimal juhul organiseeritud kuritegelike gruppide liikmeks. Probleem seisnes selles, et legaalne ettevõtlus, mis pidi asuma varimajanduse asemele ja tervendama olukorda kogu ühiskonnas, asus hoopis ise varjulistesse suhetesse organiseeritud kuritegevusega. Põhjuseks polnud siin aga mitte kuritegeliku filosoofia võit inimeste teadvuses, vaid olukord, kuhu selle sama ettevõtja tõukas stagnatsioonis virelev avalik võim. Lihtsast tahtmisest hakata ettevõtjaks oli vähe, selleks tuli taotleda luba ja seda iga sammu teostamiseks oma ettevõtluse teel. Veel ägedamalt lõi lõkkele korruptsioon, kus põhiliseks vahendajaks ametniku ja ettevõtja vahele jäi juba varasemast tuntud organiseeritud kuritegevus.

Sidudes ennast aga korra juba sellise korruptiivse teoga jäi ettevõtja juba alatiseks kuritegelike gruppide mõjusfääri. "Sõbralikest" suhetest kujunes tihtipeale olukord, kus korrakaitseorganitel puudus võimalus sekkuda üha laienevasse väljapressimiste, šantaazi ja teiste raskete kuritegude ahelasse, kuna kuritegude avastamine võis päevavalgele tuua ka nn "kannatanute" hämarad teod ning "avaliku võimu kandjate" korruptiivse tegevuse.

Stagnaajal arenes ja reformide tulekuga küpses Nõukogude Liidus organiseeritud kuritegevus, mis kujutas endast kolmetasemelist metasüsteemi, kus üks tase arenes eelmise taseme nõudluse olemasolul. Esimese taseme moodustasidki nii majandus- kui ka tavakurjategijad, kes muutusid mingil hetkel oma rohkuse

---

¹⁴ *diversifikatsioon* - mitmekesisustumine, spetsialiseerumise vastandtendents; *maj* riskide hajutamine; ettevõtte tegevuse ja toodangu nomenklatuuri laiendamine.

Võõrsõnastik, Tln: TEA Kirjastus 1999, lk 137.

¹⁵ "Vene maffia" haruldaselt kiiret diversifikatsiooni kirjeldab Vene majandusõigusteadlane J. G. Kozlov I. Dolgova ümarlauauuringus. I. Dolgova. Organizovannaja prestupnost. Kruglõi stol izdatelstva "Juriditsheskaja Literatura". Moskva: 1989. str. 142-154.

poolest sisuliselt sotsiaalseks klassiks ja nende omavaheliste suhete reguleerimine töötas kaasa tuua kiire rikastumise juba täitsa uuele kurjategijate tasemele, neile, kes sisuliselt elatasid ennast väljapressimistest, ehk nagu seda 80-ndate lõpus oli moodne nimetada reketiga¹⁶. Nende suhted madalama tasemega tuginesid nii vägivaldale kui ka selle madalama taseme vajadusele omada mingit jõudu, kes leevendaks nende omavahelisi konflikte ja kaitseks ka nende varalisi ja muid õigusi.

Täiesti uue ja omapärase taseme moodustasid aga kuritegelikud liidrid, kelle sisuline tegevus ei pruukinud üldse olla vastuolus kehtiva seadusandlusega ja kelle funktsiooniks oli kuritegeliku hierarhia intellektuaalne juhtimine ja kohtupidamine. Mida rohkem liikmeid tõmbas selline kuritegelik süsteem endasse, seda väiksemaks jäi avaliku võimu roll ühiskonnas, mis kokkuvõttes viis Nõukogude Liidus kehtiva korra paratamatu devalvatsioonini.

1.3.5. Omavoli ja õigusetus Nõukogude ühiskonnas

Omavoli ja õigusetuse võimulepääsemist Nõukogude Liidus stimuleeris asjaolu, et konstitutsiooniga deklareeritud avaliku võimu üle eksisteeris sisuline poliitiline võim Kommunistliku Partei näol. Partei võis oma organite kaudu mitte ainult mõjutada ühe või teise üldise administratiivküsümuse otsustamist, vaid täitis ise avaliku võimukandja funktsioone ja seda ilma ühegi seadusliku volitusega. Partei oma tegevusega teostas sisuliselt seadusandlikku, täidesaatvat ja jurisdiktsioonilist rolli. Tema poolt välja antud normatiivaktid kujutasid endast piltlikult öeldes omasugust "jumalikku õigust" ning neist tulenev ei kuulunud mingisuguse kriitika ega veel vähem edasikaebamise alla. Nii võis just partei otsustada ühe või teise isiku kriminaalvastutusele võtmise ja karistamise "otstarbekuse" küsimuse. Jäädes ise välja mingisugusestki kontrollist, muutus see sama partei oma absolutismist tulenevalt ideaalseks korruptiivseks vahendiks kuritegevusele. Ei ole ju vajadust maksta altkäemaksu prokurörile või kohtunikule, kui kõik vajalikud küsimused otsustakse ära "parteilises liinis". Peale reformide algust Nõukogude Liidus ja parteilise monopolismi kadumist säilisid aga need juba institutsionaalsed suhted, mis andsid võimaluse edukalt eksisteerida ka uues poliitilises formatsioonis.

Tuntud Ameerika ühendriikide kriminoloog Louise I. Shelley on oma asjakohastes uuringutest Venemaa organiseeritud kuritegevusest iseloomustanud antud olukorda järgnevalt: "Aja jooksul muutusid need suhted institutsionaalseteks. Nad eksisteerisid kui paralleelne riigivõim. 70-ndate lõpus ja 80-ndate alguses partei juhtkond ei lubanud riigi õiguskaitseaparaati rünnata kriminaalkurjategijaid ja nende partnereid poliitilises aparaadis. 80-ndate lõpuks Nõukogude Liidu juhtkond erinevatel tasemetel saavutas peaaegu täieliku immuuniteedi. Sanksioonide rakendamine riigi korrakaitseorganite poolt kõrgete võimukandjate suhtes, kes kuritarvitasid oma ametiseisundit, sisuliselt puudus. Kasvav korruptsioon igal võimutasandil, millega kaasnes õiguslik-sotsiaalne ükskõiksus, viitasid kõik möödapääsmatule Nõukogude Liidu krahhile. Peale Brežnevi ajastu lõppu eksisteeris ta veel vähem kui kümme aastat, ja tema lõppu kiirendas nõrk riigivõim üha kasvavate poliitilis-kriminaalsete sidemetega[...]"¹⁷.

Kooperatiivide moodustamine 80-ndate lõpus andis võimaluse põrandaaluse rikkuse "pesta" legaalseks äriks. Tugev ametkondlik kontroll kooperatiivide moodustamise üle andis ametnikule õiguse otsustada, kes saab oma vara kanda üle legaalsesse ärisse ja kes mitte. Ametnik otsustas, keda konkureerivast kuritegelikust maailmast lubada legaalsesse ärimaailma. Sisuliselt "omandasid" aga kurjategijad selliseid ametnikke oma äritegevuse alustamiseks ja otsustusprotsessi mõjutamiseks.

Selline poliitilis-kriminaalne tandem lubas mõlemale – nii ametnikkonnale kui ka kuritegelikule maailmale omandada erastatav riiklik omand. Erastamisel sai oluliseks parteiliste privileegide olemasolu ja sidemed. Ametiseisundi kuritarvitamine ja altkäemaksud aitasid ametnikke erastamisprotsessil kiiresti rikastuda. Partei

---

¹⁶ Sisuliselt ei sobi see mõiste Vene ja ka meie õigussüsteemi, kuna on tuletatud Ameerika Ühendriikide seadustest, kujutades endast laialdast ja mitmekülgset professionaalset kuritegelikku tegevust, millest väljapressimine on ainult üks osa: "*Racketeering activity*" means any act or threat involving murder, kidnapping, gambling, arson, robbery, bribery, extortion, dealing in obscene matter, or dealing in a controlled substance or listed chemical which is chargeable under State law. United States Code. Title 18. Section 1961 (1) (A).

¹⁷ Louise I. Shelley. Russia and Ukraine: Transition or Tragedy? - Trends in Organized Crime, Special Issue: Confronting the Political-Criminal Nexus, Vol., 4, No 3. New Jersey, Transaction Periodical Consortium, Rutgers University, 1999, p 86.

aastate jooksul kogutud rahalised vahendid andsid parteilistele funktsionääridele stardikapitali erinevate finants-struktuuride ja pankade avamiseks.

Lagunevast korrakaitseaparaadist liitus päev päevalt üha enam endiseid ametnikke nende äristruktuuridega, konsulteerimaks neid nii turvalisuse kui ka muudes küsimustes. Partei kui ka avaliku võimukandjate varasemad sidemed kuritegeliku maailma ja varimajandusega andsid võimaluse kiiresti alustada äritegevust; kasutades ära hetkeolukorra peaaegu täielikku õiguslikku reguleerimatust.

Koos perestroika esilekerkimise ja Nõukogude Liidu lagunemisega toimus ka seni valitsenud avaliku võimu sisuline krahh, kuid säilisid need mitteametlikud suhted, mis olid sündinud eelnenud aastakümnete jooksu.

Avaliku võimu devalvatsioon ja planeeritava käsumajanduse seiskumine tõi kaasa sotsiaalse krahh, mis sai kandvaks pinnaseks organiseeritud kuritegevuse kiirele arengule. Üleminek turumajandusele Nõukogude Liidus toimus üleüldises stiihias. Puudus igasugune õiguslik regulatsioon. Need vähesed väljaantud seadused nii kooperatsioonist kui ka erastamisest olid vägagi üldsõnalised ja andsid ametnikule suva seaduse kasutamisel ja rakendamisel. Tekkis täielik õiguslik tühimik, mis muutis erastamis-protsessi sisuliseks riisumiseks ja avas tandemile vaimajandus-korruptsioon-organiseeritud kuritegevus võimaluse haarata endale ilma mingi seadusliku aluseta need varad, mille kasutamise või realiseerimisega võis võimalikult kiiresti rikastuda ja juba läbi erastamisprotsessi legaliseeritud rahalisi vahendeid investeerida mõnda turvalisemasse keskkonda mujal maailmas.

Erastamine kujutab endast omandi üleminekut avalikust sektorist erasektorisse, see tähendab, et tegemist on ülihella protsessiga, mille käigus ühiskondlikud suhted, mis on olnud siiamani reguleeritud avaliku õigusega ja on väljendanud avalikke huve, lähevad üle eraõiguse valdkonda, samal ajal taotledes kooskõla avalike huvidega. Selline üleminek eeldab väga täpset õiguslikku reguleerimist, et vältida võimalikku suva ametniku poolt, kes on kutsutud sisuliselt kaitsma neid avalikke huvisid. Nähes õiguslikku vaakumit, võib tekkida ahvatlus seda varaliste õiguste üleminekut enda huvides ära kasutada. Selline õiguslik regulatsioonisüsteem puudus aga peaaegu täielikult kogu endises Nõukogude Liidus. Kiratsev majandus tõi kaasa ka kiratseva õigussüsteemi ning kiirelt kohanduv ja paindlik organiseeritud kuritegevus, kasutades ära aeglast ja ebaefektiivset õigusloomet, transformeeris suure osa riiklikust omandist, avalike huve eirates, eraomandiks, kasutades selleks varasemal perioodil ebaseaduslikul teel omandatud rahalisi vahendeid.

1.4. Kaasaegse “Vene maffia” olemus ja tunnused

Tuntud Vene kriminoloog Dolgova on väitnud, et organiseeritud kuritegevus, kui ka kuritegevus üldse on tingitud sisuliselt nelja ühiskondliku nähtuse omavahelistest seostest: majanduslikud, poliitilised, sotsiaalsed ja vaimsed. Kusjuures oluline pole mitte lihtsalt nende nähtuste omavaheline seos, vaid ka nende omavaheline suhe ja hetkeseisund. Ühe või teise sellise nähtuse kiirem areng toob kaasa teise virelemise. Kõigi nende nelja nähtusega kaasneb olulise tegurina õigus, mis on esmajärjekorras kutsutud reguleerima neil neljal nähtusel tekkinud ühiskondlikke suhteid¹⁸.

Õigus, mis on ülesehitatud nende nelja nähtuse omavahelisele seosele, ei suuda oma formaalse tee keerukusest tulenevalt vajaliku kiirusega uueneda, tekitades ühiskondlike suhete kiirel arengul mitte ainult lõhet nende nelja nähtuse omavahelises seoses, vaid ka õigusliku tühimiku neist nähtustest tulenevate ühiskondlike suhete reguleerimisel.

Analoogiline oli ka olukord Nõukogude Liidus 80-ndate lõpus, kus majanduslike suhete kiire muutumine tõi kaasa sotsiaalse plahvatuse, mis omakorda kutsus esile nii poliitilise võimutühimiku kui ka inimeste vaimse kriisi. Kõige selle nelja nähtuse juures jäi aga tahaplaanile tekkinud ühiskondlike suhete õiguslik areng. Inimeste vaheliste konfliktide ja probleemide lahendamisel kerkis aina rohkem esile omavoli, avalik võim devalveerus lõplikult, usaldus tema vastu kadus täielikult, vaimne kriis seejuures võimaldas inimestel jääda ükskõikseks kuritegeliku keskkonna kasvule ja üldisele moraali- ja õigluse puudumisele ühiskonnas.

---

¹⁸I. Dolgova. Organizovannaja prestupnost. Kruglõi stol izdatelstva “Juriditsheskaja Literatura”. Moskva: 1989. str. 150.

80-ndate aastate lõpuks oli välja kujunenud organiseeritud kuritegevus, mida tihtipeale maailmas nimetatakse "Vene maffiaks". Teda võis iseloomustada kolme kindla tunnusega, milleks oli (ja on):

1. Tugev ideoloogia, mis väljendub kuritegelikus maailmavaates, traditsioonides ja terves kriminaalses subkultuuris;
2. Tugev seos majandusega, mis väljendus tihedas koostöös kogu riiki hõlmava varimajandusega;
3. Tugev korruptiivne seos avaliku võimu teostava ametnikkonnaga, mis riiklikust omavolist tulenevalt oli suuteline reguleerima ühiskondlikke suhteid organiseeritud kuritegevusele vajalikus ulatuses ja suunas.

Sisuliselt eksisteeris Nõukogude Liidus viimasel aastakümnel avaliku võimuga konkureeriv struktuur, mis eelpooltoodud tunnuste poolest oli võimeline teda asendama, saavutamaks poliitilise üleoleku. Ainult tema kuritegelik olemus hoidis teda tagasi täielikust võimumonopolist, kuna igasugune poliitiline võim ühiskonnas toob kaasa mitmeid sotsiaalseid funktsioone, mis aga organiseeritud kuritegevusele tema kasumi tootmisel on vastunäidustatud ja eristabki teda poliitilisest terrorismist.

2. ORGANISEERITUD KURITEGEVUSE ARENG MUUTUVAS EESTIS

2.1. Sotsiaalmajanduslik taust

Eesti iseseisvumine ja kiire liikumine vabaturumajandusega riigi poole ei jätnud teda ilma kõigist nendest protsessidest, millesse olid kaasa tõmmatud teised endise Nõukogude Liidu alad ning Kesk- ja Ida-Euroopa sotsialismimaad. Nii nagu mujalgi toimus siin murrang ühest poliitilisest formatsioonist teise, millega kaasnes sotsiaalne ja majanduslik vapustus ühiskonna erinevatel tasanditel.

Erinevatel tasanditel seetõttu, et eksisteeris üks osa ühiskonnast, kellel olid juba kinnistunud varasema formatsiooni poolt välja kujundatud väärtushinnangud, teine osa, kellel puudus võimalus võtta omaks kindlaid tõckspidamisi ja kellel vabadusega ning demokraatiaga assotsiatsioon seetõttu kõikelubatavus ja karistamatus.

Õigusteadlane ja poliitik Ando Leps on iseseisvumise eelset perioodi kirjeldanud järgmiselt: "Eestis puudus selline ekstremaalne olukord nagu mujal Nõukogude Liidus. Valitsev klass jaotas omandit ja muid materiaalseid väärtusi mõnevõrra õiglasemalt, juhtide ja alluvate vastuolud ei olnud saavutanud sellist ebaõigluse taset, riik kajastas ka õigemini sotsiaal-majanduslikke protsesse, sh kuritegevust, mistõttu oli õiguskaitseorganite poolt varjatud kuritegude arv väiksem, statistiline kuritegevuse tase seejuures aga tunduvalt kõrgem kui mujal Nõukogude Liidus¹⁹".

Vaatamata kõigele on Eestis kuritegevuse tase olnud kõrge, mis on eelkõige tingitud suurtest ühiskonnaelu vapustustest käesoleval sajandil: Eesti korduv anastamine, millega on kaasnenud majanduslik kaos ja cestlastele peale surutud võõras elulaad. Viimase viiekümne aasta jooksul ruineeriti oluliselt selliseid iseseisvuseajal välja kujunenud struktuure nagu tööstus, põllumajandus, haridus, kultuur. Kusjuures Nõukogude valitsuse rahvuspoliitika tõttu hakkas meie territooriumil olema kaks täiesti erinevat kultuuri – põlisrahvuse ja uusasukate ehk migrantide kultuur, mis kuulusid oma päritolult ja laadilt täiesti erinevatesse elukeskkondadesse, mistõttu nende segunemine oli ja on pikaldane ja vaearikas.

---

¹⁹ Ando Leps, Kuritegevus Eestis, Tartu Ülikool, Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Selts, Tartu 1991, lk. 8.

2.2. Organiseeritud kuritegevuse arengu poliitilised tegurid. “Sitsiilia faktor”

Viimaste aastate kriminoloogilised uurimised on näidanud, et Eesti mittepõlisrahvuse kuritegelik aktiivsus on ligi 1/3 võrra kõrgem võrreldes põlisrahvuse omaga²⁰. See ei tähenda muidugi seda, et üks rahvus on teisest oma laadilt kuritegelikum, kuid ühe või teise rahvuse sattumisel olukorda, kus on erinevad elutingimused ja kultuur, toob kaasa sotsiaalsed pinged ja seetõttu ka kuritegevuse kasvu.

Need vastuolud teravnesid veelgi iseseisvumisega ja majandussuhete muutumisega. Paljude muulaste teadvuses hakkasid privaleerima minnalaskmise ja lootusetuse meeolud, mis tõid kaasa vaieldamatult nende negatiivse suhtumise nii avalikku korda kui ka võimuorganitesse.

Oluline on siinjuures asjaolu, et üleminekuperioodil kohaldati uusasukate suhtes sellist integratsioonipoliitikat, mille käigus nende jaoks sisuliselt ei muutunud poliitilise tahte avaldamise võimalus. Kui nõukogude korra ajal ei olnud poliitilise tahte väljendamisel sisulist tähtsust, kuna valimiste käigus ei otsustanud rahvas, keda valida, vaid parteiorganid, siis iseseisvunud Eesti võttis sadadelt tuhandetelt inimestelt lihtsalt ära ka formaalse võimaluse valida.

Käesoleva töö eesmärk ei ole küll näidata organiseeritud kuritegevuse poliitilist tausta, kuid kahjuks ei saa jätta kirjeldamata olukorda, kus suur osa ühiskonnast ja seda just muulastest sotsiaalse grupi näol, jäädes eemale seaduslikust võimalusest olla esindatud täiel määral seadusandja juures, asus otsima võimalust väljendada oma suhtumist ja poolehoidu teistele, vahest ka kuritegelikele ühiskondliku võimu struktuuridele.

Analoogilist nn “Sitsiilia faktorit” on oma raamatus “Õiguskaitse” kirjeldanud ka Ameerika õigusteadlane Thomas F. Adams²¹. Tema poolt koostatud ülevaate kohaselt tekkis just Sitsiilia organiseeritud kuritegevus “Maffia” ühiskondliku korra muutumise nn revolutsioonilise situatsiooni tulemusel. Uus tekkinud riigikord ja ka uus vabanenud ühiskond ei suutnud leida tarvilikku kohta nendele ühiskonna liikmetele, kes kuulusid äärmuslikesse gruppidesse. Autor väidab, et nende integreerumiseks ei võetud peaaegu midagi ette, nad lihtsalt unustati. Unustati asjaolu, et nendesse oli kogunenud tohutu hulk negatiivset ja agressiivset energiat, mis on paratamatu igasuguse võitluse puhul. Leidmata oma positsiooni ühiskonnas asuti looma oma keskkonda, realiseerima “oma õigust”, mis kasvas üle omavoliks, kuritegevuseks. Ühiskonnalt võeti see, mida ta unustas või ei suutnud anda.

Indiviid, kellelt on ära võetud võimalus osaleda ühiskondlike suhteid reguleerivate (õigus)normide loomisel, ei seo ennast moraalselt ka selle normi täitmisega. Ainukeseks võimaluseks panna teda käituma vastavalt kehtivale normile on sanktsioon, kuid sellisel juhul toimuks õiguse üle-kriminaliseerimine, mis kannaks ühiskonna tahes-tahtmata demokraatiast totalitarismi. Riik saavutaks sellisel juhul analoogilise situatsiooni Nõukogude Liidus 30-ndatel toimunuga, kui kriminaliseeritud olid isegi töösuhted.

Avalikust võimust eemale tõugatud indiviid on sellele vaatamata nagu iga teine seotud ühiskondlike suhetega, milles ta osaleb erinevates olukordades iga päev. Sotsiaalne suhe toob kaasa vajaduse reeglite järele, mis annaksid võimalikult õiglase lahendi suhete mõlemale poolele. Olles vaba moraalsest kohusest täita kehtestatud norme, asub indiviid otsima alternatiivset sunnijõudu kõrvalt, mis vajadusel garanteeriks tema oletatavate õiguste realiseerumise.

---

²⁰ Statistilised andmed pärinevad Ando Lepsi uuringust “Kuritegevus Balti Liiduvabariikides”, Eesti NSV Ühing “Teadus”, Tallinn, 1990.

²¹ Thomas F. Adams. *Law enforcement. An introduction to the police role in the criminal justice system.* - Second Edition. 1973 by Prentice-Hall, Inc. Englewood, Cliffs, New Jersey.

2.3. “Vene maffia” tunnused ja iseärasused Eestis

Eestis kiirelt arenevad vabaturumajanduslikud suhted viisid riski maksimumini: ühelt poolt eksisteerisid “uue ühiskonna heidikud”, teiselt poolt aga leidis kehtiva avaliku võimu saamatus reguleerida vajalikul määral ja efektiivselt arenevaid turusuhteid. Eestis nagu mujalgi endise NSV Liidu territooriumil arenes kehtiva avaliku võimu kõrvale teine, oma sisult positiivse õigusliku korraga vastuoluline nn negatiivne võim, mis oma ulatuse poolest saavutas negatiivse avaliku korra iseloomu.

90-ndate aastate alguseks, kui Eesti sisuliselt iseseisvus, oli meil nagu mujalgi endise NSV Liidu aladel välja kujunenud organiseeritud kuritegevus, mida tihtipeale maailmas nimetatakse “Vene maffiaks”. Samuti nagu Venemaalgi olid talle isäralikud kindlad tunnused, mis Eesti oludes tungisid esile teatud sotsiaalsetest ja majanduslikest tingimustest tulenevate eristustega:

1. *Organiseeritud kuritegevusel eksisteeris tugev ideoloogia, mis väljendus kuritegelikus maailmavaates, traditsioonides ja terves kriminaalses subkultuuris.* Samuti nagu Venemaalgi oli ka Eesti kuritegevus tugevate traditsioonide kammitsas. Nõukogude Liidu karistuspoliitika, mis vägagi edukalt jätkas GULAGi põhimõtteid, oli ülesehitatud võimalikult transnatsionaalselt, s.t harva võis juhtuda olukordi, kus Eestis süüdimõistetud isik kandis oma karistust koduvabariigis. Enamjaolt saadeti ta seda kandma kuhugi Nõukogude riigi teise otsa ja pikema karistusaja puhul võis kinnipidamiskoht mitmel korral ka muutuda. Sellise transportimise tagajärjel kandusid hästi edasi kuritegeliku subkultuuri elemendid ja kujunes välja nn üleliiduline kuritegelik traditsioon oma žargooni, arusaamade ja normidega. Seetõttu on alust väita, et 90-ndate aastate alguses ei erinenud ka Eesti oludes arenev organiseeritud kuritegevus oma traditsioonidelt mujal endises Liidus eksisteerivaga. Erisus võis pigem olla välistes tegurites, s.t soovis väljendada oma negatiivset suhtumist kehtivasse korda. Eesti puhul on ühe või teise isiku kuulumine kuritegelikesse organisatsioonidesse tunduvalt varjatam, kuna hea materiaalne olukord ei pruugi veel osutada selle kuritegelikule päritolule.
2. *Tugev seos majandusega, mis väljendus tihedas koostöös kogu riiki hõlmava varimajandusega.* Varimajandus eksisteeris Eestis nagu ka mujalgi Nõukogude riigis. Võib küll väita, et mitmetest sotsiaalsetest ja majanduslikest iseärasustest tulenevalt ei olnud Nõukogude perioodil Eestis varimajandus niivõrd sügavale arenenud kui näiteks paljudes lõunaregioonides, kuid sellele vaatamata eksisteerisid siin varjatud turumajandusele sarnased suhted, mis oma ebaseaduslikust olemusest tulenevalt olid organiseeritud kuritegevuse mõju all.
3. *Tugev korruptiivne seos avaliku võimu teostava ametnikkonnaga, mis riiklikust omavolist tulenevalt oli suuteline reguleerima ühiskondlikke suhteid organiseeritud kuritegevusele vajalikus ulatuses ja suunas.* Ülemineku aastatel eksisteeris Eestis mingil määral erinev situatsioon kui mujal Nõukogude Liidus. Kohati ülepingutatud rahvuspoliitika ja “šokiteraapiast” vapustatud majanduskeskkond tõid kaasa riigiteenistujate voolavuse avalikust sektorist erasektorisse. See protsess oli mingil määral seletatav ka asjaoluga, et paljud sotsiaalsed funktsioonid kandusid samuti avalikust erasektorisse. Selle kõrval ei saa märkimata jätta ka teenistujate “ülesostmist”, mille eesmärgiks polnud mitte sotsiaalsete hüvede õilis teenimine, vaid hoopis avalikus sektoris kogutud kogemuse ekspluateerimine kitsastes ärilistes huvides. Selline “ajude ümberpumpamine” andis teatud gruppidele võimaluse 90-ndate aastate alguses mitte ainult korruptiivselt mõjutada raskes materiaalses olukorras vaevlevat ja kogenematut ametnikkonda, vaid suunata teda ka neile vajalikus, kuid avalikke huvisid eiravas suunas.

Iseärasused Venemaal eksisteerivast organiseeritud kuritegevusest tulenevad nii meie sotsiaalsetest kui ka kiiresti arenevatest majanduslikest protsessidest. Eesti on muutumas Vene organiseeritud kuritegevuse päritolu maast sihtmärgi maaks. Soome kriminoloog Johan Bäckman iseloomustab oma uuringus Vene organiseeritud kuritegevust väljaspool Venemaad kui aktiivset äritegevust. Vene majanduse ebastabiilsus annab küll võimaluse kuritegeliku kasumi teenimiseks, kuid võtab ära isegi kurjategijatelt soovi sinna investeerida. Nii kujunebki välja olukord, kus Venemaal majandusringkondades tuntud kriminaalsed autoriteedid liiguvad välismaal ringi kui seaduslikud ärimehed. Vene organisceritud kuritegevus püüab

kõikjal mujal kui kodumaal hoida nn madalat profiili, äratamata tähelepanu kohalikel võimuorganitel, samal ajal otsides kõiki võimalusi oma kuritegeliku kasumi investeerimiseks²².

Siinjuures on oluline märkida, et Vene organiseeritud kuritegevus kasutab Eestis ära venekeelse elanikkonna eemalolekut riigi juhtimisest, ja pakkudes talle “pseudo-patriootlikku” alternatiivi avalikule võimule, haarab enda kätte initsiatiivi venekeelse kogukonna sotsiaal-majanduslike suhete korraldamisel.

Samuti tungib ta aktiivselt elualadele, mida ülemineku riikide seadusandja pole mingitel põhjustel tahtnud või suutnud vajalikul määral reguleerida. Need valdkonnad on eriti “magusaks suutäieks” kuritegeliku kasumi investeerimisel, kuna riigi kontroll nende üle on kas nõrk või puudub üldse.

3. ORGANISEERITUD KURITEGEVUS KUI REAALNE NEGATIIVNE VÕIM KAASAEGSES EESTI ÜHISKONNAS

3.1. Organiseeritud kuritegevuse kui negatiivse võimu eeldused Eestis

3.1.1. Negatiivse võimu arengut soodustavad tegurid

Nii nagu iga teise riigi, toetub ka Eesti õiguskord kindlatele õigusteoreetilistele alustele, mis iseseisva õigussüsteemi arengu alguses mõjutavad praktilise õigusteade transformeerumist kehtivatesse seadustesse. Seadusandja ülesandeks jääb selliste õigusnormide loomine, mis oleksid seotud üldise tahtega. Inglise õigusfilosoof J. Locke on öelnud, et seadus peab tulnema üldisest tahtest, formaalne tee üksi ei ole tema legaalsuse garantii. Formaalne tee puudutab ainult poliitilist aparati, seda muidugi juhul, kui see poliitiline aparaat mõnel oma institutsioonilisel tasemel mitte ei lõhu oma sidet ühiskonnaga, vaid jätkab olema tema poolt määratud²³.

Kui on saavutatud harmoonia ühiskonnas valitsevate sotsiaalsete suhete ja õiguse regulatsiooni vahel, võib rääkida positiivsest avalikust korrast ja võimust. Selline harmoonia eeldab esmajoones õigusriigi printsiipide kohaldamist avaliku administratsiooni suhtes, normide kohaldatavust ja olemasolu reaalsuses eksisteerivate sotsiaalsete suhete reguleerimisel. Sellise positiivse õiguskorra puudumine paneb indiviidi otsima teisi võimalusi oma probleemide lahendamisel, eriti kui tema ja poliitilise aparati vahel puudub vastastikune side.

Kui organiseeritud kuritegevust vaadelda kui negatiivset avaliku korda, siis tekib tahes tahtmata vajadus analüüsida, milliste õigusprintsiipide vastu on eksinud seadusandja, tekitades olukorra, kus individid pöörduvad õigluse otsimisel ise teiste allikate poole, kelle kaudu ta loodab leida ratsionaalset lahendust oma sotsiaalsele probleemile.

---

²² Oma raamatus “Venäjän organisoitu rikollisuus” on Johan Bäckman loonud pildi Vene organiseeritud kuritegevusest välisriikides, toetudes enamjaolt kohalike õiguskaitseorganite tähelepanekutele. Ka käesoleva töö autoril oli au konsulteerida hr Bäckman’ni tema uuringus Eestis eksisteerivast Vene organiseeritud kuritegevusest. Tema tähelepanek oli, et Eestit ei saa vaadelda selle nähtuse uurimisel, näiteks kui Valgevenet, kus Vene organiseeritud kuritegevus tegutseb nagu kodumaal. Eesti puhul on tegemist tüüpilise Ida-Euroopa riigiga, kus kõik tunnetavad Vene organiseeritud kuritegevuse kohalolekut, kuid seejuures tõdevad, et tema puhul on tegemist vägagi varjatud sotsiaalse fenomeniga.

²³ John Locke, Second Treatise of Government, XI, 134, cit., p. 356 (viidatud Massimo La Torre, Law and Power: Preface to a Non-prescriptivist Theory of Law, Department of Law, EUI Working Paper LAW No. 97/1, European University Institute, Florence, 1997, lk.12-13 kaudu).

Nõukogude Liidu ajaloo lühianalüüs andis võimaluse esile tuua järgnevad seaduspärasused organiseeritud kuritegevuse ja avaliku võimu vahekorras:

Esiteks on oluline märkida, et organiseeritud kuritegevus kui nähtus tekib ja areneb jõudsalt just nendes valdkondades, kus avaliku võimu ja kehtiva õiguse osatähtsus on kas nõrk või puudub üldse. Kehtib niiöelda pakkumise ja nõudmise vahekord. Kõik need ühiskondlikud suhted, mis ühel või teisel põhjusel on reguleerimata või reguleeritud ebapiisavalt (samuti loomuvastaselt või tagurlikult) ning nende regulatsioon teatud konfliktide olemasolu korral on ühiskonnas nõutud, moodustavad valdkonna, kus teatud sotsiaalsed grupid pakuvad esmapilgul efektiivseid ja õiglasi lahendusi. Sisuliselt on tegemist kehtiva õiguskorra poolt provotseeritud omavoliga. Juhul kui need huvide objektid või siis lahendid kuuluvad kehtiva kriminaalõiguse valdkonda, tekib neid pakuval grupil vajadus teatud konspiratsioonireeglite kasutamiseks. Samuti ei ole mõeldav efektiivse sanktsiooni pakkumine ilma suunisjõuta, mille olemus omavolilise lahendi korral ei saa olla teistsugune kui kriminaalne.

Teiseks mitte vähemtähtsaks teguriks avaliku võimu ja organiseeritud kuritegevuse vahekorras on avaliku võimu piiramine seaduslike raamidega. Selle puudumisel on kaks põhilist tagajärge: esiteks ametniku ja võimu omavoli annab talle piiramatut võimalust korruptiivse tulu teenimisel, mis omakorda on organiseeritud kuritegevuse üheks oluliseks soodusteguriks; teiseks avaliku võimu tungimine valdkondadesse, mille reguleerimine on puhtalt eraõiguslik, loob täiendava võimaluse korruptiivse tulu saamisel ja sealt kaudu organiseeritud kuritegevusele kontrolli nende sfääride üle.

3.1.2. Ühiskondlike suhete ebaratsionaalne regulatsioon

Kuritegevus on sotsiaalne nähtus, sest ta toimib ainult ühiskonnas. Organiseeritud kuritegevus kujutab aga endast selle nähtuse erivormi, mis tekib teatud osa ühiskondliku võimu üleminekul riigilt mõnele kuritegelikule organisatsioonile. Kuigi selle nähtuse arenemise tingimused on olnud maailma riikides erinevad, on selle tekkimise teoreetiline eeldus üks: riigi suutmatuse efektiivselt reguleerida ühiskondlikke suhteid, varustada õiglase lahendustega tekkinud konflikte.

Sotsiaal-majanduslike formatsioonide vahetumisel tekkivad vastuolud ühiskonnas viivad kaduva formatsiooni poolt välja kujundatud või peale surutud väärtushinnangute kadumisele või nõrgenemisele. Esile kerkivad need sotsiaalsed grupid, kes lahkuva formatsiooni puhul olid surutud alla oma vaadete ja väärtuste omamise eest. Kehtinud väärtuste asumine tahaplaanile on andnud neile võimaluse saavutada teatud sotsiaal-majanduslik positsioon ilma, et nende poolt esindatavad vaated ja väärtused läbiksid teatud sotsiaalse kontrolli ja saavutaksid ühiskondliku üldtunnustava poolehoidu. Erinevalt stabiilsest keskkonnast, võivad vapustuste korral olla ühes ajas ja ruumis erinevatel gruppidel eksisteerivad väärtused täielikult vastuolulised. Seetõttu tekivad õiguslikud kriisid, mis toob ühelt poolt kaasa ühiskonna organisatsioonilise, teiselt poolt aga annab tõuke uue ja efektiivsema õiguse loomisele.

Uute väärtushinnangute tekkimise kõrval muutuvad ka ootused riigi poolsele tegutsemisele. Võib tekkida olukord, et riiklus eksisteerival moel on vastuvõtmatu suurele osale ühiskonnast ja avalik võim ei ole suuteline garanteerima kõigi temale omaste funktsioonide täitmist.

Võib esile tuua neli põhilist riigile omast funktsiooni, mida riik on läbi oma õiguskorra kutsunud kaitsma. Nendeks võiks nimetada majanduslikku, poliitilist, sotsiaalset ja ideoloogilist.

Majandusliku funktsioonina oodatakse riigilt omandivormide kaitset, majanduse normaalse arengu ja funktsioneerimise tagamist, ühiskondlike hüvede loomist ja muidki funktsioone, mida ei ole suuteline kandma mõni teine institutsioon või organisatsioon.

Poliitiline funktsioon peaks seisnema riikliku ja ühiskondliku julgeoleku, samuti sotsiaalse ja rahvusliku kooskõlas tagamises, suveräniteedi kaitses.

Sotsiaalse funktsiooni täitmiseks peab riik kaitsma elanikkonna õigusi ja vabadusi, tagama hädavajaliku elatusmiinimumi ja töötingimused.

Ideoloogiline funktsioon sisaldab endas aga väärtushinnangute ideoloogilist kaitset, hariduse, teaduse ja kultuuri toetamist.

Nende funktsioonide täitmiseks sünnib läbi riigiorganite tegevuse õiguskorda õigusnorm, mida eristab teistest sotsiaalsetest normidest (eetikanormid, tavad) riigipoolse sunnijõu olemasolu. Ei saa muidugi väita,

et see on ainuke tunnus eristamaks õigusnormi teistest normiliikidest. Peale selle eksisteerib sunnijõu kõrval veel ainult õigusnormile omane kindel formalism, mille kaudu ta sünnib õiguskorda. Ilma sellise kindla korrata on õigusnorm tühine ja tal puudub ka sunnijõud.

Õigusnormi formaalsete tunnuste kõrval peab aga oluliseks pidama tema sisulist külge. Õigusnorm peab endas kandma õiglust ja peegeldama neid väärtushinnanguid, mida ühiskond endas kannab. Õigusnorm peab sisaldama endas indiviidi võimalust garanteerida oma heaolu, seejuures kahjustamata teiste indiviidide õigusi ja vabadusi. Ühiskond ootab õigusnormilt efektiivset ja ratsionaalset lahendust oma probleemidele, sealhulgas võitlusele hea ja kurja vahel. Sellise idee realiseerimiseks annab individid vabatahtlikult ära osa oma vabadustest ja õigustest, lootes vastutasuks saada ühiskondliku rahu ja harmoonia.

Positiivse õiguse suutmatuse efektiivselt ja ratsionaalselt reguleerida ühte või teist eluvaldkonda võib mõjutada terved sotsiaalsed grupid allumatusel, seega seadusevastasele tegevusele. Sama olukord võib tekkida juhul, kui kehtiv õigus reguleerib küll vastavad valdkonnad, kuid teeb seda loomuvastaselt ja kinnistab ta õiguskorda üksnes vägivaldse sunnijõu hirmuga. Tekib olukord, kus õigusnorm kehtib, kuid ta on oma sisult ebaõiglane. Tema rakendamisel kohaldatakse kellegi suhtes ebaõiglust. Selline ebaõiglus võtab aga indiviidilt moraalse kohustuse järgida seda normi, veelgi enam ta muutub kogu õiguskorra suhtes agressiivseks ning asub otsima alternatiivi positiivsele avalikule võimule.

3.1.2.1. Võim ja maksud

90-ndate aastate Eestis eksisteerisid sotsiaalsed grupid, kes oma varasemast tegevusest tulenevalt suutsid täita teatud riigile omaseid funktsioone, mille järgi eksisteeris ühiskondlik nõudlus. Kuna need grupid teostasid oma huve sfääris, mida riik kaitseb kui ainult temale omaseid funktsioone, siis oli selline tegevus enamjaolt kehtiva õiguse seisukohalt õigusvastane, kohati isegi kriminaalne.

Heaks näiteks võib tuua maksukuriteod. Kehtivas tulumaksuseaduses on selgelt delegeeritud riigiorganitele õigus koguda maksu seaduses ette nähtud korras ja alustel kõigilt isikutelt, keda võib seadusest tulenevatel alustel pidada maksumaksjateks²⁴.

On alust arvata, et sellise maksu kogumise eesmärgiks on kogu ühiskonna huvides ainult riigile omaste funktsioonide täitmise materiaalne tagamine. Kriminaalseadustik näebki ette eriosa majandusalaseid kuritegusid kirjeldavas peatükis kuriteo koosseisu maksudest kõrvalehoidumise eest²⁵. Muidugi eeldab selline maksude kogumine ühiskondlikku aktsepti. Olenemata sanktsiooni olemasolust eeldab sellise normi kehtestamine ka sotsiaalset nõusolekut täita kohustust maksude maksmisel. Selline vabatahtlikkus on mõeldav kui riik suudab reaalselt tagada kogutud materiaalsete vahenditega oma hädavajalike funktsioonide täitmise ja ühiskonnas maandatakse konfliktid, mis võivad tekkida näiteks omandi mitterahuldava kaitsega, hariduse rahastamisega, hädavajaliku elatusmiinimumi kehtestamisega jne. Allumine ei tohi olla ainult mehaaniline akt, ta peab sisaldama ka indiviidi tahet ja teadlikkust, tema algupärast arusaamist selle vajalikkusest. Sellisel juhul kaasnevad sellise seadusliku korraldusega ka moraalne vastutus ja hirm kriminaalõigusliku santsiooni ees pole enam oluline.

Majandusvormide ajaloolisel vahetumisel tekivad ühiskondlikud konfliktid ja annab tunda normaalse turumajanduse käivitamiseks vajalike vahendite puudumine. Võib väita, et 90-ndate aastate jooksul pole Eesti riik saanud paljudel subjektiivsetel kui ka objektiivsetel põhjustel hakkama paljude majanduslike funktsioonide täitmisega. Ühiskonnas eksisteerib aga sellele vaatamata nõudlus teatud regulatsiooni järele, näiteks omandikaitse, laenude tagamisel jne.

Riigi saamatuse korral aktiveeruvad jõud, kellel on olemas vastavad vahendid sellise nõudluse kasvõi osaliseks rahuldamiseks. Need jõud on huvitatud "pseudo-riigi" kohustuste täitmisest, kuna neil tekib võimalus (igal juhul mitte õigus) nõuda "oma teenuste" kasutajalt maksu nii juba lahendatud kui ka tulevikus tekkivate probleemide ja konfliktide lahendamise eest. Sellise tegevuse eesmärgiks on muidugi materiaalne kasu, mitte aga riigile omaste funktsioonide "üllas" täitmine.

²⁴ Tulumaksuseaduse § 2 (1). "Paragrahvi 1 lõikes 1 nimetatud tulumaksu maksjaks on füüsiline isik ja mitteresidendist juriidiline isik, kes saab maksustamisele kuuluvat tulu. "

. [RTI 1999, 101, 903].

²⁵ Kriminaalkoodeksi § 148 -1: Tuludeklaratsiooni või muude maksuarvutluste esitamisest kõrvalehoidumine, tulude või muude maksustamisobjektide varjamine või maksude tasumisest kõrvalehoidumine. [RTI 1999, 38, 485].

Teenuse kasutajal kaob aga ära moraalne kohustus ja materiaalne vajadus maksta riigile maksu ja koos sellega huvi või stiimul maksta makse vabatahtlikult. Tema jaoks väljendub riigi poolne tegevus maksude kättesaamisel väljapressimisena, mille koosseisust tulenev vägivald või vägivallaga ähvardamine seisneb riigi poolses karistuslike sanktsioonide kehtestamises maksude maksmisest kõrvalehoidmise korral. Ta ei tunnetata enda kohustust riigi ja ühiskonna ees ning on leidnud oma nõudmistele vajaliku rahulduse. Oluline on siinjuures märkida ka veel seda, et "alternatiivset maksu" maksab indiviid vähemalt algselt vabatahtlikult, ilma sunnita, kusjuures seda tihtipeale väiksemas ulatuses, kui riigile.

Riik kaitseb ennast antud juhul kriminaalõigusliku sanktsiooniga, kusjuures mõlema osapoolte suhtes. Nii eksisteerivad kriminaalõiguses maksukuriteod ja kehtestanud vastavad kuriteokoosseisud, mis annavad riigile võimaluse jälitada indiviidi, kes mingil põhjusel hoiab kõrvale maksude maksmisest, kas siis deklaratsiooni esitamata jätmise, tulude varjamise või maksudest kõrvalehoidmise kaudu (KrK § 148-1).

Teise poolt on kriminaalkoodeksis ette nähtud ka väljapressimise (KrK § 142) kui kuriteo koosseis. Selle kohaselt on riigiorganitele antud muuhulgas võimalus jälitada ka kuritegelikke ühendusi, kes teostavad nn "alternatiivset maksu kogumist", kui selline tegevus väljendub võõra vara või varalise õiguse või muu varalise kasu üleandmise nõudmises ähvardusega kasutada isiku kallal vägivalda, piirata isiku vabadust, avaldada häbistavaid andmeid ähvardatava või teise isiku kohta, hävitada või rikkuda vara.

Esmapilgul võib sellise hüpoteetilise konstruktsiooni püstitamine tunduda ennatlik, kuid võttes aluseks just ratsionaalse õigus- ja riigiteooria, on oluline tõdeda, et efektiivse riigi ja õiguse puudumine, samuti nende kahe nähtuse organiseerimatus sotsiaalsete suhete reguleerimisel toob kaasa organiseerimatuse ühiskonnas. Kui seadus ei organiseeri vajalikul määral ühiskonda, siis tekibki alternatiivina negatiivne võim. Selle kuritegelikkus seisneb vahendites, mida selline võimu organisatsioon kasutab oma eesmärkide saavutamiseks. Sellisel organisatsioonil puudub igasugune alus sunnijõu kasutamisele ja see on kuritegelik, kuna tal puudub selleks ühiskondlik delegatsioon. Sellist delegatsiooni aga ei saagi olla, kuna eesmärk ei ole mitte üldine, vaid hoopis kitsale ringile suunatud hüve.

Olukorda ei lahenda ka sellise organisatsiooni tegevuse tõkestamisel riigi ülemäära kriminaliseeriv tegevus. Riik peab läbi oma seadusandva ja täidesaatva tegevuse jõudma eesmärgini, kus sotsiaalsete gruppide huvi maksude maksmisel on maksimaalselt vabatahtlik ja toetub kooselu üldiste hüvede loomisele. See on võimalik kehtiva õiguse abstraktsiooni ja efektiivsuse tõstmise kaudu. Indiviidil peab tekkima võimalus kiireks, efektiivseks ja samal ajal õiglaseks õiguste ja vabaduste realiseerimiseks ja kaitseks.

On arusaadav, et riigile jäävad tahes-tahtmata funktsioonid, mille isiklikku vajadust üks või teine indiviid maksu maksmisel ei näe, kuid siin on riigil peale õiguslike vahendite ka õigusvälised võimalused nagu selgitused, oma organite haldustegevuse avatus jne.

3.1.2.2. Võim ja omandikaitse

Tänapäeva Eesti ühiskonnas on organiseeritud kuritegevusel kahjuks oluline roll mängida ka veel omandikaitsega seotud probleemide lahendamisel. Kuigi põhiseadus garanteerib meile meie omandi puutumatus (PS § 32) on arenevas Eesti majandusruumis esile kerkinud terav probleem just selle valdkonnas.

Omandikaitse on mitu külge:

- Ühelt poolt on oluline tema füüsiline kaitse. Eestis moodustavad registreeritud kuritegevusest lõviosa vaieldamatult varavastased kuriteod²⁶. Lahendamata on siin probleem kahjude hüvitamisest kurjategija poolt. Omandist vägivaldselt ilma jäänud kannatanu ei jää moraalselt rahule kurjategija kriminaalkorras karistamisega, tema rahuldus saabuks üldjuhul kahju hüvitamisega. Kehtivas õiguses ei leia aga ühtegi sätet, mis sunniks kurjategijat **reaalselt** hüvitama tekitatud kahju selle reaalses väärtuses.
- Teiselt poolt on vara kaitse seotud ka preventiivse tööga, mille kaudu peaks riik tagama omandi füüsilisele kaitsele minimaalse taseme, rakendades haritud ja professionaalse õiguskaitse. Julgen väita, et tänapäeva Eestis on sisemisele kaitsele suunatud vahendid paljugi tagasihoidlikumad kui välise julgeoleku tarbeks.

²⁶ Vastavalt Eesti Politsei statistikale moodustasid varavastased kuriteod 1999. Aastal 81,5 % kõigist registreeritud kuritegudes. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.pol.ee/politseistatistika/liik99_12.html

Sellise sisemise julgeoleku puudumine viib omaniku tihtipeale alternatiivide otsimisele. Riigi kui organisatsiooni asemele astub siin tihti jälle organiseeritud kuritegevus, kes võtab endale omandikaitse funktsiooni lubadusega "maks ja siis me sult ei varasta" või "maks ja me toome sulle varastatu tagasi". Kuna selline garantii rahuldab tarbijat rohkem, siis valib ta viimase.

Omandikaitset võib vaadelda ka objektiivse asjaõiguse seisukohalt, mille kohaselt on omanikul nõudeõigus igäihe vastu, kes õigusliku aluseta tema asja valdab (AÕS § 80 (1)). Täiendades seda veel põhiseadusest tuleneva subjektiivse õigusega pöörduda kohtusse ja vaidlustada nõusolekuta vara võõrandamine, jääb esialgu mulje, et formaalselt on meie õigused omandi suhtes kaitstud (PS § 32). Kahjuks võtab aga aeglane ja ebaefektiivne kohtusüsteem indiviidilt võimaluse tulemuslikult kaitsta oma omandi suhtes eksisteerivaid subjektiivseid õigusi.

Ka siin astub riigi, antud juhul kohtuinstantsi või täitevvõimu asemele, ühiskonnas eksisteeriv negatiivne võim, mis küll ebaseadusliku ja vahel ka vägivaldse omavolilise sunnijõu rakendamisega saavutab vähemalt esmapilgul tunduva õiglase lahenduse.

Riik on kehtivas õiguses kehtestanud kriminaalseadusesse sellise tegevuse tõkestamiseks omavoli kriminaliseeriva koosseisu juhul, kui selline tegevus väljendus oma tõelise või oletatava õiguse teostamises ebaseaduslikus korras, kui see oli seotud vägivaldaga või vägivaldaga ähvardamisega, vara hävitamise või rikkumise või sellega ähvardamisega, isikult vabaduse võtmise, isiku vabaduse piiramise või sellega ähvardamisega või kui sellega põhjustati muu oluline kahju (KrK § 188).

Antud normi eksisteerimine on õiguskorras õiglane ainult juhul, kui oma tõelise või oletatava õiguse teostamine on riigi poolt garanteeritud ka seaduslikus korras. Vastasel juhul puudub indiviidil võimalus oma õigusi realiseerida, norm on aga sellisel juhul õiguskorda kinnistatud üksnes vägivaldse sunnijõu hirmuga, riigi vajadusest tõestada oma formaalset monopoli sotsiaalsete suhete reguleerimisel.

3.1.2.3. Võim ja ebaefektiivne õiguskord

Õiguskorra ebaefektiivsuse kõrval võib organiseeritud kuritegevus võtta endale ühiskondlike suhete reguleerimisel initsiatiivi ka seaduse puudumise korral. Seaduslõnga eksisteerimine sotsiaalses valdkonnas, mis on tõusnud päevakorra seoses majanduslike muutustega, võib kaasa tuua õigusvälise regulatsiooni. Valdonna tundlikkuse korral võib selline iseregulatsioon tuua kaasa negatiivsete jõudude huvi ja olukorra ärakasutamise.

Kirjeldatud on hea näitlikustada teravnenud prostitutsiooni probleemiga. Prostitutsioon on sotsiaal-majanduslik valdkond, mis nõuab vastavat reguleerimist, kas siis legaliseerimise või keelustamise kaudu. Tema moraalne lävi on ühiskonnas erineval tasemel. Seadusandja, kes peab esindama ühiskonna nn keskmist taset, peab selle ka vastavalt antud ajaloolisele hetkele lahendama. Prostitutsioon on eluvaldkond, mis on erinevate sotsioloogiliste uuringute järgi juurdunud küllaltki sügavale meie ühiskonna erinevatesse kihtidesse.

Mis ta siis on: kas meie tarbimis- ja olmekultuuris kindla koha leidnud eluala või amoraalne subkultuur?

Võib oletada, et ta eksisteerib kuskil kahe vahel, omades harusid nii ühele kui teisele poole kõlbluspiiri. Võib ju prostitutsiooni valdkonda lugeda juba oma keha visuaalselt müüvaid striptiisitantsijaid, kuid ka alacaliste prostituutide tegutsemist.

Eesti seadusandja on prostitutsiooni käsitletud ainult kriminaalseaduse eriosas, ning jätnud ta reguleerimata vastava eriseadusega. Täidesaatval ja kohtuvõimul tuleb õiguse rakendamisel juhinduda prostitutsiooni traditsioonalsest või isegi ajaloolisest käsitlusest. Võib ju väita, et seadusandluse otstarbekuse seisukohalt on temast paljugi vajalikumaid sotsiaalseid valdkondi, mida tuleks reguleerida. Samal ajal kui aga poliitikut peidavad ennast erinevate põhjuste taha, suutmata organiseerida riigi ja õiguse seisukohalt otstarbekat ja antud ühiskonnale vastuvõetavat kõlblist lahendust, on kehtiva avaliku korra varjus tegutsev negatiivne võim organiseeritud kuritegevuse näol loonud juba teatud oma reeglid, mille kohaselt prostitutsiooniga tegelevad ettevõtjaid "litsentseeritakse ja maksustatakse".

Võib kindlalt väita, et sellelt elualalt kogutud "tulumaks" ei lähe elatusmiinimumi või tervishoiu tagamiseks ega ka teiste oluliste riigi funktsioonide täitmiseks. Veelgi enam omandatud tulu investeeritakse kuritegelike ühenduste tegevuse kindlustamiseks, uute konspiratsioonimeetmete juurutamiseks ja vastavate huvigruppide sissetuleku suurendamiseks.

Kehtiva kriminaalseaduse eriosa 11. peatükk, mis sätestab koosseisud kuritegudele avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu, sisaldab vastutuse isiku kallutamise eest prostitutsioonile või prostitutsiooni vahendamise eest (KrK § 202-6). Kuna see paragrahv näeb ette koosseisu raskendavad asjaolud, nagu alacaliste või mitmete inimeste prostitutsioonile kallutamise või nende vahendamise eest, jääb ta ikkagi seadusesätteks, mis määratleb selle igipõlise tegevusala äärmuslikud vormid. Võttes aga aluseks, et keskmine prostituut on täisealine naiste- või ka meesterahvas, kes omab sisuliselt vabatahtlikku töösuhet, siis muutub selle paragrahvi rakendamine võimatuks.

Kirjaliku lepinguna prostituut oma töösuhet ei vormista, kuid oma ametist tulenevalt vajaks ta nii tööõiguslikku kui ka füüsilist turvalisust. Samuti on nii talle kui tema tööandjale vajalik teatud regulatsioon, mis mingil määral reguleeriks konkurentsi, garanteeriks turvalisuse nt tänavakuritegevuse või teiste võimalike õiguste rikkumiste vastu. Neil mõlemal eksisteerib reaalne vajadus kõigi nende kirjeldatud teenuste järgi. Tulenevalt asjaolust, et prostitutsioon on Eestis sisuliselt ilma õigusliku regulatsioonita ja seetõttu pöördumine avaliku võimu esindajate poole on selle tegevusala viljelejatele võimatu, ongi ainuke reaalne alternatiiv -- pöördumine mõne kuritegeliku ühenduse poole abi saamiseks. Sisuliselt on Eestis välja kujunenud olukord, kus ettevõtja, kes plaanitseb selle alast tegutsemist, juba eelnevalt taotleb kuritegelikelt autoriteetidelt nn "litsentsi" ja lepib kokku "katusemaksu" ja need garantiid, mis temale seoses sellega avanevad.

3.1.3. Avaliku võimu omavoli

Organiseeritud kuritegevuse arengu teiseks ja mitte vähemtähtsaks soodustavaks teguriks peab lugema ka riigiorganite tegevuse reguleerimatust. Õigusriigi üheks tunnuseks on riigiorganite tegevuse määra ja piiride reguleerimine seadusandja poolt. See küll ei tähenda halduse loominguilise tegevuse piiramist, vaid piiride seadmist ja pädevuse täpset reguleerimist. Oluline on siin seadusest tulenevate volitusnormide täpsus, otstarbekus ja eesmärgi määratlus. Selle puudumisel on kaks põhilist tagajärge: esiteks ametniku ja võimu omavoli annab talle piiramatut võimalust korruptiivse tulu teenimisel, mis omakorda on organiseeritud kuritegevuse üheks oluliseks soodusteguriks, teiseks avaliku võimu tungimine valdkondadesse, mille reguleerimine on puhtalt eraõiguslik, loob täiendava võimaluse korruptiivse tulu saamisel ja sealt kaudu organiseeritud kuritegevuse kontrolli nende sfääride üle.

3.1.3.1. Võim ja omandisuhete transformatsioon

Poliitilise ja majandusliku süsteemi muutumisel muutuvad seadusandja poolt määratud seaduslikel alustel omandivormid. Eesti kiire majanduslik areng ja vajadus taastada materiaalne õiglus, tõi kaasa riikliku omandi kiire ülemineku erakätte. Põhilisteks seadusandlikeks aktideks oli sellise transformeerumise reguleerimisel erastamise seadus²⁷, mitteeluruumide erastamise seadus²⁸, eluruumide erastamise seadus²⁹, maareformiseadus³⁰, põllumajandusreformi seadus³¹, riigivaraseadus³².

Nimetatud seadused reguleerisid küll omandi ülemineku seotu üldprintsipiibid ja korra, kuid oluline otsustamise maht jäeti täidesaatvale võimule nii Vabariigi Valitsuse kui ka kohalike omavalitsuste näol. Volitusnormi ebamäärasus andis paljudel juhtudel ametnikele võimaluse omavolitseda omandi ülemineku seotud küsimuste lahendamisel, samuti teenida piiramatult korruptiivset tulu. Väite illustreerimiseks võib siin tuua kohalike omavalitsuse ametnike tegevuse Tallinna linnale kuulunud ruumide erastamisel.

Mitteeluruumide seadus näeb ette, milliste ruumide näol on tegemist eluruumidega, milliste puhul mitteeluruumidega (MeES § 2 (2)). Kahjuks ei ole seaduses loetletud tunnuste nimistu lõplik, vaid on jäetud kohaliku omavalitsusele võimalus otsustada ruumi kasutamise eesmärgi üle. Kuna eluruumi erastamise

²⁷ RT I 1993, 45, 639; 1997, 9, 78

²⁸ RT I 1995, 57, 979; 1996, 2, 27

²⁹ RT I 1993, 23, 411; 1995, 44, 671; 57, 979; 1996, 2, 28

³⁰ RT 1991, 34, 426; RT I 1996, 41, 796

³¹ RT 1992, 10, 143; 36, 474; RT I 1994, 52, 880; 1996, 48, 945

³² RT I 1995, 22, 327; 1996, 36, 738; 40, 773; 48, 942; 81, 1446

seadus näeb ette teatud eluruumide ostmise eesõigused (ErES § 5), samuti on õigustatud subjektile tunduvalt odavam (arveldades EVP-dega) need ruumid erastada, tekkis võimalus varem mitteleluruumidena arvel olevate eluruumide võõrandamiseks huvitatud isikutele. Kui tegemist on aga näiteks Tallinna kesklinnas asuvate äri- ja kontoriruumidega, siis on nende hilisemast müügist saavutatud tulu võrreldamatult kõrgem erastamise käigus tehtud kulutustega.

On alust arvata, et selline erastamine kutsus esile mitmete huvigruppide tähelepanu ja andis võimaluse kiiresti ja suure kasumiga investeerida ja maksimaliseerida varasemal perioodil ebaseaduslikult teenitud kasum.

Erastamise käigus täidesaatva võimu korrumppeerimine on ainult üks organiseeritud kuritegevuse võimalikest meetoditest saavutada neile vajalik tegutsemisvabadus avaliku võimu haldustegevuse mõjutamisel endale kasulik suunas. Samal ajal jääb sellise varjatud võimu tegevus varju ja kogu moraalne ja juriidiline vastutus avalikke huve rikkunud tegevusest jääb haldusorganite kanda.

3.1.3.2. Võim ja riiklik omand

Riiklik omand ehk riigivara kujutab endast riigile kuuluvat kinnis- ja vallasvara, mille moodustavad nii asjad kui ka rahaliselt hinnatavad õigused ja kohustused (RVS § 2 (1)). Reguleerimaks seda küllaltki sensitiivset valdkonda on Riigikogu võtnud vastu riigivaraseaduse, millega on sätestatud nii riigi omandis oleva vara valitsejad ja ka sellise vara valitsemise alused (RVS § 1).

Ligi viiskümmend aastat Nõukogude võimu löi inimeste tavateaduses arusaamise riigiarast kui peremeheta varast. See oli tingitud rahva ja riigi omavahelisest poliitilisest distantseerumisest ja arusaamisest, et riik ja selle omand on abstraktne mõiste, mille realiseerumine ühiskonnas ei sõltu ühegi indiviidi personaalsest ega ka üleüldisest tahtest. Samal ajal astus seda omandit sisuliselt valdav ja käsutav võimuklass teatud samme õiguskorras, et kaitsta teda võimalike rünnete eest ja seda just kriminaliseerimise kaudu. Siinjuures võib illustreerivaks näiteks tuua ENSV KrK § 93-1³³, mis nägi ette riigivara riisumise eest eriti suures ulatuses olenemata riisumise viisist, koguni surmanuhtluse ja asetas sellega riigiomandi tähtsuse sisuliselt ühele tasemele üksikindiviidi põhilise õigusega – õigusega elule.

Poliitiliselt ja majanduslikult transformeeruv Eesti ühiskond ei ole olnud võimeline hetkega muuta inimeste teadvuses suhtumist riiklikusse omandisse kui meie kõigi varalistesse vahenditesse, mida me oleme koos lepingulise delegatsiooniga andnud üle avaliku võimu kandjale riigile meie ootustest tulenevate funktsioonide täitmiseks.

Samal ajal peab arvestama olulise asjaoluga, et riigiteenistujad, kellelt oodatakse nende ootuste täitmist ja kellele on usaldatud käsutada vastavate funktsioonide täitmiseks hädavajalikud vahendid, ei ole muutunud nende vahendite omanikeks, vaid kujutavad endast pelgalt seadusest tuleneva volituse alusel ja määral tegutsevad valdajaid (RVS § 5).

Ideaalses õigusriigis võiks eeldada, et ametnik, kelle käsutuses on selline vara, tegutseb sellega ausalt ja talle rangelt ettenähtud piires. Reaalses majandusruumis, kus materiaalsed vahendite olemasolu on piiratud, kuid indiviidi taotlused oma huvide ja vajaduste teostamisel on küllastumatud, võib tekkida olukord, kus omandi ülemineku piirid ähmastuvad ja taotlused täidetakse vastavalt võimalusele teise isiku omandi arvel. Selliseks isikuks võib sattuda ka riik, kui eriti sensitiivne omanik tulenevalt oma abstraktselt isikumäärangust.

Seetõttu vajavad riigivaraga seonduvad õigussuhted seadusest tulenevate volitusnormide kõrget täpsust, otstarbekust ja eesmärgi määratlust. Eriti on selline volitusnormi täpsus vajalik omandi transformeerumise perioodil riigiomandist eraomandisse, kuna just sellisel etapil võib välja lüüa teatud huvigruppide kõrgendatud tähelepanu otsustusprotsessi vastu.

Kehtiv riigivaraseadus annab aga seaduses määratlemata volitused Vabariigi Valitsusele. Nii sätestab seadus näiteks riigivara tasu eest kasutusse andmise korra (RVS § 19 (1)), mille kohaselt antakse riigivara tasu cest teisele isikule rendile või kasutusvaldusse või koormatakse hoonestusõigusega avaliku enampakkumise või eelläbirääkimistega pakkumise (valikpakkumise) korras. Samas on aga lisatud ka teine lõige, mille kohaselt võib aga seda sama vara kui ta on mõne valitsusasutuse valitsemisel anda rendile või kasutusvaldusse ka

---

³³ Eesti NSV Kriminaalkodeks: Kommenteeritud väljaanne. Koost. I. Rebane. Parand. Ja täiend. Trükk. Tln: Eesti Raamat, 1972, § 93-1, komm. 1.

ilma eelläbirääkimisteta või avaliku enampakkumiseta, kuid seda ainult Vabariigi Valitsuse nõusolekul (RVS § 19 (2)). Jääb arusaamatuks selline valitsusele antud seadusega määratlemata volituse ulatus ja eesmärk. Samal ajal on aga juba loodud eeldus otsustusprotsessi mõjutamiseks, kuna täidesaatev võimu tegevus avalike huvide esindamisel antud situatsioonis on väljunud seadusliku kontrolli raamest.

Samal ajal ei tohi aga unustada, et omandisuhete transformeerumise perioodil on riigivara kasutamisevõimaluse osatähtsus ettevõtluse alustamisel ja edendamisel erasektorile ülimalt tähtis ja selle nn algkapitalil reaalhind võib olla ülimalt oluline edasise äritegevuse seisukohalt.

Huvigrupid, eriti need mis omavad varjatud majandustegevusest või otseselt kuritegevusest tulenevat kapitali, näevad sellise otsustusprotsessi mõjutamisel head võimalust teatud strateegiliste riigivara üle valduse hõivamiseks ja nende edasiseks ülisoodsaks realiseerimiseks.

Avaliku võimu otsustamisprotsess ja sellega kaasnev korruptsioonirisk on eriti silmatorkav riigihankeseaduse³⁴ puhul. On just see seadus määravaks õigusaktiks riigieelarveliste vahendite kulutamisel ja puudutab sellest miljardite kroonide jaotamist erinevate majandusringkondade vahel. Riigihanke edukusest sõltub meie riigis vahest ka terve äriühingu edasine äritegevus ja läbilööki suhteliselt madalatasemelisel tarbimisturul. Kui analoogiline seadus reguleeriks pakkumist ja ostmist erasektoris, siis oleks arusaadav selline seaduse deklaratiivsus ja üldsõnalisus, kuna erasektoris kehtib normaalsele turumajandusele omane pakkumise ja nõudluse vahekord, mis juba iseenesest eeldab heaperemehelikku suhtumist oma eravahendite kulutamisse ühe või teise ostu sooritamisel. Eelarveliste vahendite korral annab aga selline normivabadus võimaluse küllaltki kontrollimatuteks kulutusteks ja otsustusprotsessi mõjutamiseks erinevate huvigruppide poolt.

Antud väidet on võimalik illustreerida nimetatud seaduse kehtivusala sätestav § 4. Selle kolmas lõige räägib seaduses sätestatud korra järgimise **mittekohustuslikkusest**, kui ostja ehk siis riigiasutus peab riigihanke teostamisel tagama kasutatavate rahaliste vahendite säästliku kasutamise (jääb arusaamatuks, kas seaduse üldine järgimine tooks kaasa nende vahendite mittesäästliku kasutamise)(RHS § 4 (3)) . Selle lõike kohaselt on riigihanke korra kohustuslikkusest vabastatud mitte ainult riigisadaladusega seonduvad hanked (RHS § 4 (3) 1)), vaid kõik Kaitsepolitsei ameti ja Valitsusside hanked (RHS § 4 (3) 1.1)), mis iseenesest loob pretsedenditu olukorra, kus õigusriigi põhimõtetele pretendeeriv riik annab oma asutustele piiramatut võimalust omavolitseda riigieelarveliste vahenditega.

Samuti jääb arusaamatuks nimetatud paragrahvi neljas lõige, mis paneb ostjale deklaratiivse kohustuse järgida seaduses ettenähtud piirmääradest väiksemate hangete puhul head kommertstava, ja tagama kasutatavate rahaliste vahendite kõige ratsionaalsema ja säästlikuma kasutamise. (RHS § 4 (4)). Nimetatud säte tundub olevat lisatud antud paragrahvi, eesmärgil vähegi leevendada kasvõi deklaratiivselt eelnenud lõigetes seadustatud omavoli.

Toodud näited vaid illustreerivad avaliku võimu omavolist tulenevaid eelsoodumusi negatiivse võimu lähenemisel talle vajalike otsustusprotsessidele. Viimased annavad talle aga võimaluse edukalt luua ainult talle ülisoodsat majandusõhkkonda, toota varjatult ning kontrollimatult kasumit riigi teatud funktsioonide ekspluateerimise teel ja kärpida niigi kasinaid võimalusi riigis eksisteerivate sotsiaalsete probleemide lahendamisel.

3.1.3.3. Võim ja korruptsioon

Üksikute ametnike süüdistamine korruptiivse teo³⁵ sooritamises ei reeda iseenesest organiseeritud kuritegevuse olemasolu ühes või teises korruptiivses suhtes³⁶. Samal ajal avaneb just läbi avaliku võimu

³⁴ RT I 1995, 54, 883; 1999,92,824.

³⁵ Korruptsioonivastane seadus § 5 (1): Korruptiivne tegu on ametiisiku poolt ametiseisundi kasutamine omakasu saamise eesmärgil, tehes põhjendamatu või õigusvastaseid otsuseid või toiminguid või jättes tegemata õiguspärased otsused või toimingud. [RTI 1999, 16, 276].

³⁶ Korruptsioonivastane seadus § 5 (2): Korruptsiooniohtlik suhe on ametiisiku suhe teise isikuga, mis on tekkinud või võib tekkida käesoleva seaduse 3. või 4. peatükis sätestatud töökohta-, tegevus- või toimingupiirangute rikkumise tagajärjel ametiisiku poolt. [RTI 1999, 16, 276].

korrumpeerimise organiseeritud kuritegevuse võimalus pääseda ligi otsustamisprotsessidele ja seeläbi kindlustada ennast kui reaalselt negatiivset võimu ühiskonnas.

Korruptsioon on vahendiks majandusliku võimu saavutamisel, kuid mitte väljund poliitiliseks valitsemiseks. Organiseeritud kuritegevuse varjatud olemasolu ühe või teise ametniku korruptiivse käitumise taga võib ainult aimata.

Kehtiv korruptsioonivastane seadus deklareerib korruptiivseks teoks sisuliselt seadusevastase teo või tegevusetuse, see tähendab vastutus eeldab ametniku poolt sellise teo sooritamist või sooritamata jätmist, mis on otseselt ettenähtud, kas seaduses või seaduse alusel. Lahtiseks jääb aga ametniku käitumine juhul, kui tema otsustusprotsess ei ole vajalikul määral reguleeritud või on jäetud ametnikule täielik omavoli sellise otsuse tegemisel. Sellises olukorras tekib organiseeritud kuritegevusel reaalne võimalus ja eeldus mõjutada otsustusprotsessi ja laiendada segamatult oma mõjuvõimu ühiskonnas.

Soome kriminoloog Johan Bäckman on oma uuringus Vene organiseeritud kuritegevusest toonud selle nähtuse soodustavaimaks teguriks just korruptsiooni ulatuse ühiskonnas. Tema poolt kogutud uurimistulemuste põhjal kulutavad organiseeritud kuritegelikud ühendused kuni 50 % oma sissetulekust just korruptiivsete sidemete loomiseks ja üleval hoidmiseks avaliku võimu sektoris. Bäckman eristab kahte organiseeritud kuritegevusele iseloomulikku korruptsiooni liiki: *instrumentaalne ja endogeeniline*. *Instrumentaalne* korruptsioon kujutab endast ametniku mõjutamist ühe või teise konkreetse teo sooritamisele. Sellisel teol on enamjaolt ühekordne iseloom, ta seisneb ametniku poolt oma ametiseisundi kuritarvitamises omakasu eesmärgil ja mingisuguse õigusvastase teo sooritamises. Selline koosseis sobib ka Eestis kehtiva seaduse korruptiivse teo mõistega. *Endogeeniline* korruptsioon seevastu kujutab endast organiseeritud kuritegevuse varjatud tulevikku suunatud lähenemist avaliku võimu otsustusprotsessidele³⁷.

Just selline korruptsiooni liik eeldab avaliku võimu omavoli ühiskonnas ja negatiivse võimu kui organiseeritud kuritegevuse ligipääsu otsustusprotsessidele. Kehtiv korruptsioonivastane seadus ei anna lahendusi sellise korruptsiooni liigi olemasolu tõkestamiseks ühiskonnas.

On ka küsitav, kas sellise endogeenilise korruptsiooni kui negatiivse võimuvahendi minimaliseerimine ühiskonnas on võimalik läbi karistusliku sanktsiooni või on vajalik teistsugune lähenemine avaliku võimu tegevuse reguleerimisele.

Toodud näited avaliku võimu omavoli eeldustest ühiskonnas annavad aluse väita, et selline korruptiivne seos positiivse ja negatiivse võimu vahel on vähendatav ainult läbi ratsionaalse ja efektiivse õigusriigile omase seadusloome, kus administratsiooni volituse ulatus ja määr on selgelt seaduses väljendatud.

Teiseks oluliseks teguriks sellise korruptiivse seose vähendamisel on avaliku võimu tegutsemise avatus ja avalikkus. Indiviid, kelle ootused riigile on suunatud ühiskondliku heaolu ja rahu saavutamisele ning püsimisele, kes on loobunud teatud isiklikest õigustest ja vabadustest nende ootuste täitmise nimel, peab omama võimalust omada objektiivset informatsiooni avaliku võimu kui oma esindaja tegevusest. Ainult läbi sellise avatuse tekib indiviidil eelistus positiivse võimu kui enda legitiimse esindaja usaldamiseks ja toimub varjatud negatiivse võimu osatähtsuse nõrgenemine sotsiaalsete suhete reguleerimisel.

Samal ajal ei too kaasa võimu avalikkus teatud spetsiifiliste, ainult eksekutiivvõimule volitatud õiguskaitseks vajalike meetodite paljastamist, kuna eesmärgipärane, otstarbekas ja kindla ulatusega volitus kujutabki endast avaliku võimu vahetatavat avatust ühiskonnas.

Endogeeniline korruptsioon kui eksisteeriva negatiivse võimu varjatud vahend otsustusprotsesside mõjutamisel on aga sunnitud ühiskonnas taanduma, kuna positiivse võimu avatus ja volitusnormiga piiratud tegevus kärbib tunduvalt tema vahendite võimalusi. Säilitamiseks oma positsioone ühiskonnas ei ole välistatud korruptsiooni kui mõjutusvahendi transformeerumine instrumentaalseks korruptsiooniks, mis oma tunnustelt allub täielikult kehtivas kriminaalseaduses ära toodud koosseisudele ja on seetõttu piiratud ka kriminaliseerimise kaudu.

---

³⁷ Johan Bäckman, Venäjän Organisoitu Rikollisuus. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 137. Hakapaino OY, Helsinki 1996, lk. 142.

3.2. Negatiivse võimu reaalsus Eestis

3.2.1. Organiseeritud kuritegevus kui avaliku võimu alternatiiv

Organiseeritud kuritegevus eksisteerib ühiskonnas kui varjatud, sunnijõudu rakendav ja võimustruktuuridega metaorganisatsioon, mis kasutab oma eesmärkide saavutamiseks enam-jaolt kehtiva õiguse seisukohalt õigusevastased, kohati kuritegelikke meetodeid.

Samal ajal ei ole organiseeritud kuritegevuse eesmärk riigi funktsioonide ülevõtmine, kuna see tooks kaasa täiendavad sotsiaalseid funktsioone koos ettearvamatute materiaalsete kulutustega. Tema eesmärk on ühiskonnas ja majanduses stabiilsete varjatud võimupositsioonide saavutamine, kasumi kiire teenimine. Seejuures võib ta oma eesmärkide saavutamisel vabalt kasutada ka seaduslikke vahendeid, mis raskendab oluliselt ta jälitamist ja tegevuse uurimist.

Organiseeritud kuritegevusele ongi iseloomulik, et vahendeid ei valita. Mingi materiaalse hüve poole püüdlamiseks võidakse tegutseda täiesti legaalselt ja ainult üks lüli sellise tegevuse ahelas pruugib olla oma sisult kuritegelik. Tulemus saavutatakse paljuski efektiivsemalt ja väiksemate kulutustega, kui seda oleks tehtud kogu protsessi vältel range seaduse järgimise käigus.

Kuna see sotsiaal-õiguslik nähtus vajab oma eesmärkide saavutamisel teatud sisemist korda ja reguleerimist, moodustubki organisatsioon, mille eesmärk on selle liikmete konsolideerimine ühise huvi saavutamisel. Ühine huvi on aga vaieldamatult organiseeritud kuritegevuse puhul materiaalne kasum. Kui selliseks huviks on veel ka poliitiline võim, on juba tegemist poliitilise terrorismiga.

Riik seisab siin silmitsi temale teatud määral alternatiivse organisatsiooniga, mis kasutab ära riigi ja õiguse puudused ja kitsaskohad sotsiaalsete suhete reguleerimisel ja ühiskonna organiseerimisel. Selline negatiivne võim, saavutades teatud taseme, võib hakata otseselt segama ühiskonna normaalset arengut ja vääristama valitsevaid väärtushinnanguid.

Nagu varem mainitud, kuuluvad riigile teatud funktsioonid, mille täitmist talt ootab iga sellele riigile lojaalne kodanik. Nende vankumatu täitmine kindlustab kodanikele turvalise keskkonna ja soodustab ühiskonna kui terviku arengut. Riigi üheks olulisemaks vahendiks nende funktsioonide täitmisel ja garanteerimisel on õigus.

Olukorras, kus mõningad ainult riigile omased funktsioonid ilma mingisuguse õigusliku delegatsioonita lähevad üle varjatult tegutsevatele gruppidele, tekib otsene oht riigi sisemisele julgeolekule ja õiguskorrale. Oma positsioonide kindlustamiseks on riik kohustatud võtma kasutusele teatud meetmed, jäädes seejuures rangelt õiguslikesse raamidesse. Oluline on siin just riigi seadusandliku võimu tegevus reaalselt toimiva ja efektiivse õiguse loomisel.

Praktikas on kuritegevuse organiseerumine ühiskonnas toimuvate protsesside üks, tema täieõiguslik osa, milleta tänapäeval ei eksisteeri ükski ühiskond. Ühiskond ei ole mõeldav ilma negatiivsete kuritegelike protsessideta, nii nagu ei ole mõeldav üksnes positiivsete või neutraalsete protsessidega. Need protsessid sunnivad positiivset avalikku võimu pidevale lahenduste otsimisele negatiivse ühiskondliku võimu nõrgestamisel ja efektiivse, ootuspärase õiguse loomisel.

Otstarbeka lahenduseni on võimalik jõuda ainult kehtiva õiguse ja eksisteeriva reaalsuse sotsiaal-majandusliku analüüsi tulemusel. Ka rahvuslikud traditsioonid ja psühholoogia mõjustavad suuremal või vähemal määral sellist analüüsi. Sellepärast ei saagi lahenduste otsimisel ja ka organiseeritud kuritegevuse määratlemisel rahvuslik-riiklikus majandusruumis tugineda teiste riikide, teiste õigussüsteemide kogemusele. Vähemalt mitte sel määral, et minna mehaanilise kopeerimise teed.

3.2.2. Kuritegelik ühendus kui organiseeritud kuritegevuse formaalne projektsioon kehtivas õiguses

Üheks õigusharuks, millel on tähtis roll just deliktsete õigussuhete reguleerimisel, on kriminaalõigus, mis mängib tähtsast rolli ka organiseeritud kuritegevuse tõkestamisel ja tema mõjuvõimu kärpimisel. Kuid kuna kriminaalseadus sünnib õiguskorda läbi seadusandja legistatiivse tegevuse, siis on oluline just tema soov näha ja tõdeda, et organiseeritud kuritegevus on riigis realselt eksisteeriv negatiivne võim, mis ründab riigi sotsiaal-majanduslikke alustugesid.

Seadusandjal on mitmeid võimalusi organiseeritud kuritegevuse tõkestamiseks:

Esiteks on oluline kriminaliseerida need koosseisud, mis on eriti iseloomulikud organiseeritud kuritegevusele ning mida viimane kasutab oma eesmärgi saavutamiseks. Oluline on seejuures, et mingisuguse valdkonna kriminaliseerimisele eelneks tema põhjalik analüüs ja seaduslik reguleerimine. Tuleks lähtuda õigusteoreetilistest lähenemisest, et õigusnormi ei saa määratleda läbi sanktsiooni, kuid sanktsiooni saab defineerida ainult läbi juba kehtiva normi³⁸. Sellist põhimõtet järgides peaks, näiteks Eesti seadusandja kõigepealt reguleerima seadusega prostitutsiooniga seotud probleemistiku, näidates, millistes vormides ja mil määral on prostitutsioon või mõni muu intiimteenuste pakkumisega tegelev valdkond lubatud või mitte ja vastavalt sellele seadusele kriminaliseerima seadusega vastuolus oleva tegevuse.

Sellele peaks järgnema organiseeritud kuritegevusele iseloomuliku grupilise tegevuse määratlemine ja vastavate koosseisude loomine kriminaalseadusesse.

Seadusandja näeb siin kuritegu kvalifitseeriva tunnusena subjekti kuulumist kuritegelikku ühendusse. Sellisel juhul peab kriminaalseadus andma ka kuritegeliku ühenduse mõiste ja eristama ta tavapärasest kuritegu sooritanud isikute grupist.

Eesti kriminaalseadus defineerib kuritegelikku ühendust kui kolmest või enamast isikust koosnevat püsivat, isikutevahelise ülesannete jaotustega ühendust, mille eesmärk või tegevus on suunatud esimese või teise astme kuritegude toimepanemisele (KrK § 196 –1).

Selline koosseis määratleb kahjuks isikute grupi erivormi, mille iseloomustavaks tunnuseks on kuulumine püsivasse ja ülesannete jaotusega ühendusse. Kuritegeliku ühenduse näol on aga ikkagi tegemist organiseeritud kuritegevuse kui nähtuse väljendusvormiga, mille kaudu on materialiseerunud tema liikmete õigusvastane tegevus. Antud definitsioon ei anna kahjuks edasi ka organiseeritud kuritegevuse kui nähtuse sisulist eesmärki. Nii nagu näiteks riigi eesmärk ei ole ühe või teise teo sooritamine, ei ole ka kuritegeliku ühenduse eesmärk tegude sooritamine.

Organiseeritud kuritegevuse olemus väljendub teatud võimupositsioonide saavutamises ühiskonnas ja tema eesmärk on materiaalne heaolu. Kui kaasaegse riigi eesmärgiks võib lugeda ühiskonna heaolu, organiseeritud kuritegevuse eesmärk on hüvede ja heaolu saavutamine mingile kindlale huvigrupile või üksikisikule. Kuriteod ja muu õigusvastane käitumine on sellise eesmärgi saavutamise vahenditeks. Sestõttu on vaieldav Eesti kriminaalseaduse eriosas antud kuritegeliku ühenduse mõiste paikapidavus organiseeritud kuritegevuse ühe väljendusvormi – kuritegeliku ühenduse määratlemisel.

Antud koosseis on sarnane Nõukogude kriminaalseaduses eksisteerinud banditismi määratlusega. Eesti NSV kriminaalkodeksi § 75 sätestas vastutuse relvastatud bande organiseerimise eest riiklikule või ühiskondlikule, asutusele, ettevõttele või üksikisikule kallaletungimise eesmärgil, samuti osavõtu sellisest bandest või selle poolt toimepandavast kuriteost³⁹.

Kuigi nende kahe koosseisu sõnastus on erinev, on sisu vägagi sarnane. Bande all mõeldi püsivat, monoliitset gruppi kahest või enamast isikust, kes tegutsesid varasema kokkuleppe alusel ja see tegutsemine omas organisatsioonilist iseloomu. Lähtudes asjaolust, et organiseeritud kuritegevus ründab riigi põhilisi

³⁸ Inglise õigusfilosoofi J. Locke samale seisukohale on viidanud Itaalia õigusteadlane Massimo La Torre, Law and Power: Preface to a Non-prescriptivist Theory of Law. Department of Law, EUI Working Paper LAW No. 97/1, European University Institute, Florence, 1997, lk.15-16.

³⁹ Eesti NSV Kriminaalkodeks: Kommenteeritud väljaanne. Koost. I. Rebane. Parand. Ja täiend. Trükk. Tln: Eesti Raamat, 1972. § 75, komm.1a, 1b.

funktsioone, eeldaks ka kuritegeliku organisatsiooni, mis on sellise tegevuse otseseks teostajaks, määratlemine nende funktsioonide ja eesmärgi otsest väljendamist koosseisuliste tunnustena.

3.2.3. Negatiivne võim kui kuritegeliku ühenduse koosseisuline tunnus

Tõestamaks, et kirjeldatud tunnustega koosseisu on võimalik konstrueerida, on mõttekas pöörduda rahvusvahelise praktika poole.

Viimasel ajal on paljudel rahvusvahelistel organiseeritud kuritegevuse alastel konverentsidel tooduks eeskujuks just Ameerika Ühendriikide juristide poolt tehtu organiseeritud kuritegevuse õiguslikul määratlemisel⁴⁰. Kuid selle fenomeniga võitluse lipulaevaks oli ja on ikkagi Itaalia.

Arvestades nii Eesti kui ka Itaalia kuulumist kontinentaal-Euroopa õigussüsteemi, on otstarbekas heita pilk just tema vastavale seadusandlusele. Võib kindlalt väita, et Itaalia õiguskord on pidanud Euroopa mastaapides kõige pikaajalisemaid kampaaniaid organiseeritud kuritegevuse tõkestamisel, jäädes ise seejuures kindlaks demokraatia ja õigusriigi põhimõtetele.

Sarnaselt Eesti kriminaalõigusega näeb ka Itaalia kriminaalseadus ette vastutuse kuritegeliku ühendusse kuulumise eest. Selle koosseisulised tunnused on analoogilised Eesti sätetega. Itaalia õiguse kohaselt on kuritegelikuks ühenduseks iga ühendus, millesse on koondunud kolm või enam isikut eesmärgil sooritada kuritegusid (CP art. 416)⁴¹. Selline määratlus on aga Itaalia seadusandjale jäänud kitsaks organiseeritud kuritegevusele iseloomulike tunnuste kirjeldamisel, kuna ei kajasta tema reaalselt ja negatiivset võimu ühiskonnas.

Nimelt eksisteerib Itaalia kriminaalõiguses kuritegeliku ühenduse koosseisu kõrval konkureeriv koosseis, mis määratleb maffia-laadse kuritegeliku ühenduse (CP art. 416 bis)⁴² ja vastutuse sellesse kuulumise eest. Ühendust loetakse maffia-laadseks, kui ühenduse siseselt mõjutatakse liikmeid vägivaldla ähvardusega, sooritatud kuritegude suhtes kehtib liikmete vaheline vaikimise seadus (*omerta*)⁴³, toimib otsene või kaudne kontroll majandustegevuse, samuti ühiskondlike ja teiste riigiteenistuste üle, ning mille eesmärk on saavutada nii enda kui ka kolmandate isikute huvides ebaseaduslikku kasumit.

Sellise mõiste lahkamine annab meile nägemuse maffia-laadsest ühendusest, mis kujutab endast organiseeritud kuritegevusele iseloomulike tunnustega reaalselt isikute ühendust. Nagu näha, on maffia-laadse ühenduse mõistes ära toodud just negatiivsele võimule iseloomulikud tunnused.

Vägivaldla kohaldamine nii oma liikmete kui ka teiste ühendusega seotud isikute suhtes eeldab konkreetsete käitumisharjumuste olemasolu, mille rakendamiseks ja täitmise garanteerimiseks eksisteerib sunnijõud vägivaldla näol. Vaikimisvanne (*omerta*) on sisuliselt sarnane elanikkonna lojaalsusega avaliku võimu suhtes, kuid teiselt poolt on ta põhjendatud kõrgendatud konspiratsiooni vajadusest, mis juba iseenesest celdab organiseerituse olulist astet koos võimu hierarhilise jaotusega erinevate tasemete vahel. Kontroll majandustegevuse ja riigioranite üle eeldab ühenduse teatud struktuuridel reaalse võimu olemasolu ka väljaspool organisatsiooni, s.t varjatud võimu teostamist ühiskonnas.

---

⁴⁰ Ameerika Ühendriikide õiguses ei eksisteeri kontinentaal-Euroopa kriminaalõigusele iseloomulikke organiseeritud kuritegelike ühenduste mõistet. Küll aga on sätestatud vastutus organiseeritud kuritegevusele iseloomulike kuritegude sooritamise eest, kui sellel on ettevõtluse iseloom. Sellist tegevust nimetatakse "reketiks" (*racketeering*) [United States Code. Title 18. Section 1961 (1)]. Ettevõtlust (*enterprise*) käsitletakse seaduse mõttes kui igasugust eesmärgipärast üksikisiku või korporatiivset tegevust [United States Code. Title 18. Section 1961 (4)].

⁴¹ Codice Penale, Libro Secondo: Dei Delitti in Particolare, Titolo V: Dei Delitti Contro L'Ordine Pubblico, Art. 416: Associazione per delinquere (Karistusseadustik, Teine osa: Eriosa, 5. Peatükk: Kuriteod avaliku korra vastu, art. 416: Kuritegelik ühendus - autori tõlge).

⁴² Codice Penale, Libro Secondo: Dei Delitti in Particolare, Titolo V: Dei Delitti Contro L'Ordine Pubblico, Art. 416 bis: Associazione di tipo mafioso (Karistusseadustik, Teine osa: Põhikuriteod, 5. Peatükk: Kuriteod avaliku korra vastu, art. 416 bis: Maffia-laadne ühendus - autori tõlge).

⁴³ *Omerta - vandetõotusega kinnitatud saladus, vaikimise koodeks (itaalia k.)*

Antud tähendus kättesaadaval arvutivõrgus interaktiivses teatmikis: <http://www.infoplease.com/ipd/A0566502.html>

Maffia-laadse ühenduse eesmärgina nähakse sihipärast liikumist materiaalse kasumi suunas, olenemata, kas seda saavad ühenduse liikmed või keegi väljaspool, kes ei puutu küll kokku ühenduse igapäevase tegevusega, küll aga on tema organiseerimisega otseselt seotud.

Kirjeldatud konstruktsioon annab hea ülevaate Itaalia seadusandja nägemusest riigis eksisteerivast organiseeritud kuritegevusest. Maffia-laadse ühenduse koosseis sisaldab kõiki neid tunnuseid, mis eristavad organiseeritud kuritegevust kui nähtust teistest ühiskonnas eksisteerivatest negatiivsetest nähtustest. On ju sunnijõu rakendamine, lojaalsus, majanduslik mõjuvõim ühiskonnas need vahendid, mida kasutab riik oma funktsioonide täitmisel. Nende rakendamine, samuti rakendamise delegeerimine erinevatele riiklikele ja ühiskondlikele struktuuridele kaasaegses õigusriigis on võimalik ainult ranges vastavuses seadusega.

3.2.4. Negatiivse võimu tegelikkus tänapäeva Eestis õiguskorras

Eesti seadusandja ei ole käesoleval ajal organiseeritud kuritegevusest tulenevat ohtu veel pidanud vastavate meetmete rakendamise vääriliseks. Kiirelt muutuv sotsiaal-majanduslik taust nõuab arvatavasti edasilükkamatut tegutsemist teiste ühiskondlike suhete reguleerimisel, jätmata aega sügavuti analüüsida kogu juba eksisteerivat Eesti õigussüsteemi vastavust reaalsele sotsiaalsele, majanduslikule, poliitilisele hetkeolukorrale ja ühiskonna ootustele riigilt ja õiguselt.

Samal ajal näitab aga nii meie ajalooline käsitlus kui ka kaasaja tegelikkuse analüüs, et eeldused organiseeritud kuritegevuse kui reaalse võimu levikuks on Eesti ühiskonnas küllaltki reaalsed.

Ajalooline käsitlus andis võimaluse selgelt ja näitlikult osutada nendele majanduslikele, poliitilistele, sotsiaalsetele ja õiguslikele teguritele, mis panid aluse omalaadse fenomeni "Vene organiseeritud kuritegevuse" arengule. Selle kõrge oskus diversifikatsiooniks andis talle võimaluse muutuda vastavalt ajalookäigule ja transformeeruda kaasaegseks reaalsuses eksisteerivaks "alternatiiviks" positiivsele avalikule võimule. Heaks näiteks võib siin tuua just Eesti riigi arengut. Kuigi me oma kiirete muutustega elu kõigis valdkondades oleme eemaldunud Nõukogude Liidus valitsenud doktriinidest, on meil säilinud, vahest, et teatud korrektiividega kõik need negatiivsele võimule vajalikud eeldused.

Võttes aluseks, et organiseeritud kuritegevus ründab riigi poolt kaitstavaid ühiselu väärtusi tehes seda läbi oma võimu kehtestamise ühes või teises valdkonnas, peaks Eesti riik eelkõige suunama oma tegevuse just sellise negatiivse võimu kärpimise preventiivsete meetmete kasutamisele.

Preventiivsed meetmed kujutaksid endast just nende eluliste valdkondade ja sotsiaalsete suhete väljaselgitamist ja ratsionaalset reguleerimist, mis on criti tundlikud objektiivse õiguse puudumisele või ebaefektiivsusele.

Käesolevas töös käsitleti mõningaid neid valdkondi, mis kuuluksid selliste "riskigruppide" hulka. Maksundus, omandikaitse, turvalisus on need riigi funktsioonid, millega on esindatud osaliselt riigile ühiskonnalt pandud ülesanded ja ootused. Nende funktsioonide kasvõi osaline kandumine negatiivse võimu sfääri vähendab riigi kui legitiimse ühiskondliku kokkuleppe ja õiguse kandja sotsiaalset osatähtsust, suurendab omavoli ja seadusetuse kinnistumist ühiskonnas. Sisuliselt on tegemist otsese ründega ühiskonna terviklikkuse ja avaliku korra vastu, mis nõuaks ka vastavasisulist reageeringut riigi kui ainuisikuliselt karistuslikku funktsiooni omava institutsiooni tegevuses.

Nagu juba märgitud, Eesti kehtivas kriminaalscaduses selline reaktsioon puudub, kuigi peatükk ühiskonna julgeoleku ja avaliku korra vastastest kuritegudest eksisteerib⁴⁴.

Käesolev töö käsitles ka positiivse võimu omavoli, kui eeldust organiseeritud kuritegevuse levikule. Siinjuures peab märkima, et negatiivset võimu ei huvita võimu kui legitiimse sunnivahendi omamine, vaid ainult selle mõjutamine temale vajalikul ja kasulikul määral. Materiaalne hüve ja selle maksimaliseerimine, on need edasiviivad jõud negatiivsele võimule, mis panevad teda otsima väljundit positiivse võimu otsustusprotsesside juurde.

Ratsionaalse riigi- ja õiguse teooria kohaselt toimub teatud lepinguline suhe ühiskonna ja riigi vahel, mille kohaselt individid delegeerivad vabatahtlikult ja eesmärgipäraselt riigile teatud vabadused ja õigused, millest tuleneb võimuaparaadi teatud tegevus kuni seadusloomeni välja ja väljendub individile või ühiskonnale suunatud otsuste tegemises. Seejuures tuleb arvestada kahe olulise teguriga, mis on määravad

⁴⁴ Kriminaalkoodeksi eriosa 11.peatükk: Kuriteod avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu.(§ 195-§211-4), [RTI 1999, 38, 485].

sellise otsustusprotsessi juures. Esiteks on selline otsustusprotsess suunatud üldise heaolule ja ühiskondlikule hüvele. Ta võib mingil määral kaasa tuua üksikindiviidi või teatud huvigrupi vabaduste või õiguste piiramist, kuid seda ainult hädavajalikus ulatuses ja määral. Otsustusprotsessi negatiivsel mõjutamisel võib aga tulemus olla hoopis vastupidine ja tuua kaasa üldiste huvide ja õiguste piiramist mõne üksikindiviidi või huvigrupi eelistamisel. Teiselt poolt toimub selline otsustusprotsess ühiskondlike ressursside arvel, mis kujutab endast sisuliselt üldist panust heaolu tagamiseks. On arusaadav, et selline ressurss, kui materiaalne hüve, kujutab endast suurt ihaldusobjekti erinevatele huvigruppidele ühiskonnas.

Need kaks otsustusprotsessi mõjutavat tegurit kannavad endas otsest ühiskondliku usaldust riigi vastu. Nende mõjutamisel mingi negatiivse jõu poolt ja otsuste tegemine kellegi kitsaste huvide tagamiseks, toob kaasa selle usalduse kaotuse riigi kui positiivse võimu kandja suhtes. Ühiskond muutub oma sotsiaalsete, majanduslike, õiguslike ja poliitiliste huvide teostamisel sõltuvaks negatiivsest võimust.

Kiire ülevaade mõningatest täidesaatvate võimule suunatud volitusnormidest näitas, et ka siin eksisteerib reaalne oht otsustusprotsesside mõjutamisele negatiivse võimu poolt. Erastamisprotsessi ja riigivara valitsemist reguleerivate õigusnormide puudulikkus ja võimule suunatud volitusnormide piiritlematus, on reaalseks eelduseks otsustusprotsessi mõjutustegurite käivitamiseks negatiivse võimu poolt ja piiramata kasumi teenimisele ülejäänud ühiskonna arvel.

Kehtiv kriminaalseadus on oma sanktsioneeriva toime suunanud riigiametnikule ja seda läbi korruptsiooni ja teiste ametialaste kuritegude⁴⁵ koosseisude kaudu. See meetod on toimiv instrumentaalse korruptsiooni tõkestamisel, kui endoloogiline korruptsioon, mis tegelikult väljendub organiseeritud kuritegevuse kui negatiivse võimu pidevas tulevikku suunatud tegevuses riigivõimu mõjutamisel, sellistes koosseisudes ei väljendu.

Eestis eksisteeriva organiseeritud kuritegevuse ajalooline, võrdlev ja õigussotsioloogiline käsitlus annavad alust arvata, et organiseeritud kuritegevuse kui negatiivse võimu tegevus vajab kajastamist ka riigi kriminaliseerivas tegevuses. Kuritegelik ühendus kui sellise negatiivse võimu organisatsiooni projektsioon objektiivses õiguses on uues karistusseadustiku eelnõus täiendamist leidnud koosseisulise tunnuse võrra, mis osutab tema reaalsele eesmärgile, nimelt positiivse võimu mõjutamisele. Karistusseadustiku eelnõu kohaselt loetakse kuritegelikuks ühenduseks kolmest või enamast isikust koosnevat püsivat isikutevahelist ülesannete jaotusega ühendust, mille tegevus oli suunatud esimese astme kuritegude toimepanemisele või ametivõimude ebaseaduslikule mõjutamisele⁴⁶. Ametivõimude mõjutamise all on eelnõu koostaja mõelnud nii altkäemaksu andmist, ametiisiku ähvardamist või muul viisil ametiisiku mõjutamist oma tööülesannete täitmisel käituma ebaseaduslikult. Kuritegeliku ühenduse eesmärgi all arvestatakse eelnõus aga mitte ainult majandusliku kasumi, vaid ka poliitilise mõju saamist.

Koosseisuline tunnus – esimese astme kuritegude sooritamine ei ole pandud sõltuvusse ametivõimude mõjutamisest, mis annab alust arvata, et eelnõu koostaja on korruptsiooni näinud laiemalt kui ainult ühte vahendit kuritegude sooritamise hõlbustamisel ja varjamisel. Sellist konstruktsiooni võib mõtteliselt laiendada ka endogeenilisele korruptsioonile s.t tulevikku suunatud ametivõimude otsustusprotsessi mõjutamisele. Antud koosseisu puuduseks võib lugeda kuritegude sooritamise ja ametivõimude mõjutamise lugemist selle ühenduse tegevuse eesmärgiks, kuna kirjeldatud tunnused on nagu ka püsiv isikute vaheline tööjaotus, vaid vahend mingi eesmärgi saavutamiseks. Kõigi nende tunnustega tegevus on aga suunatud materiaalse ehk majandusliku hüve ja positiivse võimu otsustusprotsessi mõjutamise saavutamisele. Vaieldav on ka poliitilise mõjuvõimu kui omaette eesmärgi püstitamine kuritegeliku ühenduse suunatud tegevuses. Poliitilise võimu saavutamise muutmiseks muutub organiseeritud kuritegevust iseloomustav negatiivne võim ise positiivseks võimuks, kuna asub tegutsema varjamatult ja legitiimselt. Selline eesmärk on kohane aga poliitilisele terrorismile ja eristabki teda puhtalt majanduslikule kasule orienteeritud organiseeritud kuritegevusest.

Sellele vaatamata loob reaalse, kasumit maksimeeriva ja sotsiaal-majanduslikku võimu taotleva eesmärgi kajastamine kuritegeliku ühenduse koosseisulise tunnusena tulevases karistusseadustikus kriminaalpoliitilise eelduse sellise negatiivse võimu leviku tõkestamiseks ja peegeldab probleemi reaalselt eksisteerimist Eesti objektiivses õiguskorras.

⁴⁵ Kriminaalkodeksi eriosa 8.peatükk: Ametialased kuriteod (§160-§167-2), [RTI 1999, 38, 485].

⁴⁶ Karistusseadustiku eelnõu (119 SEI) §265 (1), kättesaadaval arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/ems/plsql/motions.show?assembly=9&id=119>

KOKKUVÕTE

Sotsiaal-majandusliku reaalsuse kõrvutamise kehtiva õiguskorraga annab võimaluse hinnata riigivõimu positsioone ühiskondlike suhete reguleerimisel. Kui sellisele analüüsile eelneb ka ajalooline ülevaade nendest eeldustest ja tingimustest, kus sündis tänapäeva reaalsus, tekib nägemus just meie ajas ja ruumis eksisteerivast organiseeritud kuritegevusest kui ühiskondlikus elus olulist rolli etendavast sotsiaalsest nähtusest.

Nõukogude Liidus kehtinud "seaduskorra" põgus analüüs andis küllaltki rahuldava seletuse just Vene organiseeritud kuritegevuse omapärale tema tekkimise ja arengu tingimustest tulenevalt. Oli ju talle antud sisuline võim mitmete ühiskonna eksistentsi seisukohalt oluliste valdkondade üle, seda nii tulenevalt poliitilise korra iseärasustest, võimu suutmatusest või tahtmatusest.

Organiseeritud kuritegevus Nõukogude Liidus oli sisuliselt paralleelselt kehtinud võimuparaat, mis tekkis ja arenes just tänu kehtinud poliitilisele süsteemile. Süsteem andis võimaluse kuritegevuse arenguks ja organiseerumiseks tänu oma üheltpoolt utopistlikule ja teiselt poolt inimsusevastasele olemusele. Selline ajalooline kogemus tõestas hästi väidet, et iga õiguskord nagu ka muu sotsiaalne olemiskord peab oma normaalseks arenguks toetuma inimlikkusele ja vastuvõetavusele. Õiguskord peab toetama inimeste ja nende koosluse loomulikkude arengut, seda nii majanduslikust, poliitilisest kui ka sotsiaalsest aspektist ning reguleerima ja ennetama neid suhteid, kus tekivad huvide konfliktid, ja seda lähtuvalt õiglusest ja üleüldisest heaolust. Avalik võimu tegutsemine peab olema reguleeritud täpselt, ratsionaalselt ja kõikehaaravalt.

Nõukogude Liidu lagunemine ja väiksemate suverääniteetide tekkimine tõi kaasa ka muutused organiseeritud kuritegevuses. Tsentraalne riigihaldus enam ei toiminud, mistõttu pidi muutuma ka tema kõrval eksisteeriv negatiivne võim.

Eestit eristas üheltpoolt etniline, kultuuriline ja sotsiaalne erinevus Nõukogude Liidu teistest piirkondadest, mistõttu ka organiseeritud kuritegevuse mõjuvõim peale iseseisvumist ei olnud ühiskonnas nii juurdunud kui mujal. Ta sarnanes enam Ida- ja Kesk-Euroopa post-sotsialistlike riikidega, kus eksisteerisid küll Vene organiseeritud kuritegevusele soodsad tingimused, kuid ühiskonna püsiväärtused ei olnud viiekümne aasta jooksul veel pöördumatult väärastunud.

Samal ajal mõjus aga negatiivse tegurina aastakümnete jooksul Nõukogude rahvuspoliitika tulemusena Eestisse sisserännanud inimeste eemaletõukamine riigi iseseisvumise protsessidest ja riikluse taastamisest. Selle tulemusel tekkis Eestis arvukas riskigrupp, kes tundes ennast "liigsena" nii poliitiliselt kui ka majanduslikult, asus otsima alternatiivset väljundit oma heaolu idee realiseerimiseks. Paraku moodustus sellisest riskigrupist negatiivsele võimule lojaalne kogukond, kes ei tundnud endal mingeid moraalseid kohustusi järgida kehtivat positiivset õigust ja alluda eksisteerivale avalikule võimule.

Ei saa öelda, et tänapäeva Eestis sellist probleemi enam ei eksisteeriks. Kuigi riigi integratsioonipoliitika on suurel määral muutunud – näitab kuritegevuse statistika ikkagi sellele vastupidist tendentsi. Mittekodanikest elanikkonna osatähtsus kuritegevuse üldarvus moodustab 39,4%.⁴⁷

Samuti eksisteerisid ülemineku perioodil meil suuremal või vähemal määral kõik sellised Vene organiseeritud kuritegevusele iseloomulikud tingimused nagu kuritegeliku subkultuuri olemasolu (seda eriti kinnipidamiskohtades), kuritegevuse seos majandusega (kuna Eesti NSV majandus moodustas lahutamatu osa NSV Liidu majandusest, siis ei pääsenud me tahes-tahtmata sellest kuritegelikust mõjuvõimust majandusele, nagu see eksisteeris kogu Nõukogude riigis varimajanduse näol), korruptiivne seos avaliku võimuga (ametnikkonna kaadrioolavus, avaliku teenistuse reguleerimatus, omandivormide muutumine).

Kehtiva õiguse seisukohalt eksisteerib Eestis mitmeid avaliku võimu reguleerimise valdkondi, mis selle puuduliku regulatsiooni tulemusel on osaliselt või täielikult kandunud organiseeritud kuritegevuse kui negatiivse avaliku võimu huvifääridesse.

Riigi suutmatuse organiseerida ühiskonna liikmetele vajalikku turvalisust ja õiguslikku garanteeritud erinevate ühiskondlike suhete reguleerimisel, on pannud paljusid ettevõtjaid olukorda, kus tuleb otsida

---

⁴⁷ Tänapäeva Eesti Politsei statistika ei kajasta enam kuritegevuse etnilist tausta, küll on aga kajastatud kodanike ja mittekodanike vaheline kuritegude sooritamisest. Arvestades, et Eestis elanikest ligi 1,1 miljonit on Eesti kodanikud, on mittekodanike osatähtsus 39,4 kuritegude sooritamisest ebanormaalselt kõrge. Statistika on arvutivõrgus kättesaadaval ja kajastab 1999.a. 1. poolaastat: http://www.pol.ee/politseistatistika/liik99_12.html

alternatiivset võimu oma sisult õiguslike probleemide lahendamiseks. Seejuures läheb kaduma märkimisväärses ulatuses riigieelarvesse ette nähtud vahendeid, kuna maksumaksja kasutab võimalikult palju seadusevastaseid meetodeid maksudest kõrvale hoidmiseks. Tema selline käitumine on aga mõistetav, kuna kahekordne maksukoormus, nii positiivsele kui ka negatiivsele võimule, välistaks tema majandustegevuse igasuguse efektiivsuse. Seetõttu tuleb ettevõtjal valida vähemalt esialgselt efektiivselt tegutseva võimu vahel.

Ühiskondliku elu valdkonnad, kus aga erinevatel põhjusel puudub õiguslik regulatsioon üldse, on tervenisti kandunud organiseeritud kuritegevuse mõjusfääri. Ta mitte ainult ei lahenda konflikte, vaid annab selliste valdkondade reguleerimiseks teatud norme, käitub kohtumõistjana ja maksustab laekunud kasumi vastavalt oma vajadustele.

Õigusriigi printsiipide rikkumine administratsiooni tegevuse reguleerimisel ja pädevuse määratlemisel annab ametnikule võimaluse omavoliliselt käituda oma haldusülesannete täitmisel, loob võimaluse korruptiivse tulu omandamiseks ja annab võimaluse organiseeritud kuritegevusele mõjutada avaliku võimu otsustusi just temale vajalikus suunas.

Kõik need loetletud tegurid soodustavad organiseeritud kuritegevuse kui avaliku negatiivse võimu levikut ka Eestis. Kuigi seadusandja on kriminaliseerinud enamuse sellisest tegevusest, ei ole see lahenduseks organiseeritud kuritegevuse leviku tõkestamisel. Kriminaalseadustik teatavasti on kaitsev ja sanktsioneeriv. Ta toimib nn negatiivse ehk tagasiheidutava regulatsiooni põhimõttel. See tähendab ühtlasi, et kriminaalseadustik ise ei anna käitumise positiivseid, sotsiaalselt aktsepteeritavaid ning heakskiitvaid mudeleid, küll aga kaitseb või sanktsioneerib talle eriomaste vahenditega teiste regulatsioonisüsteemide (kõlblus, tavad ja traditsioonid, teised õigusharud) raames välja töötatud käitumismudeleid. Seetõttu on oluline just seadusandja positiivne tegevus efektiivse ja lahendusi võimaldavate seaduste väljatöötamisel.

Organiseeritud kuritegevuse rahvuslik-riiklikul määratlemisel aitaks seadusandjat kindlasti selle nähtuse ühiskondliku sügavuse ja mõjuvõimu analüüs. Eestis kriminaalseadustiku paragrahv, mis sätestab vastutuse kuulumise eest kuritegelikku ühendusse, ei kajasta kindlasti reaalselt olukorda meie riigis. Organiseeritud kuritegevuse ulatus nii majanduse kui ka avaliku võimu mõjutamisel vajaks rõhutamist ka tulevas Eesti karistusseadustikus.

Kuritegevus on juriidiliselt kriminaalseadusandlusega piiratud protsess, milles konkreetsete kuritegude vormis realiseeruvad ja saavad nähtavaks ühiskonnas valesti lahendatud või lahendamata vastuolud, mis omakorda tekitavad konflikte inimeste elutegevuse igapäevavajaduste ning nende rahuldamiseks ühiskonna kui terviku poolt pakutavate võimaluste vahel. Järelikult ükski inimese sotsiaalselt tähenduslik tegu või tegevusetus pole kuritegelik isenesest, vaid ainult niivõrd kui võrd ühiskond selle seadusandlikus korras kuriteoks tunnistab. Seetõttu võimaldaks organiseeritud kuritegevuse reaalsete eesmärkide ja nende saavutamise vahendite koosseisuline eristamine kuritegeliku ühenduse määratlemisel osutada nendele ühiskonna saavutustele ja püsiväärtustele, mida ta reaalselt oma tegevusega ründab.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Kasutatud kirjandus

1. Johan Bäckman. 1996. Venäjän Organisoitu Rikollisuus. Hakapaino OY, Helsinki.
2. Johan Bäckman. 1998. The inflation of crime in Russia. Hakapaino OY, Helsinki.
3. Irina Dolgova. 1989. Organizovannaja prestupnost. Kruglõi stol izdatelstva "Juriditsheskaja Literatura". Moskva.
4. Hegel, G.W.F. 1964. Grundlinien der Philosophie des Rechts. 4. Ausl., Stuttgart.
5. Ando Leps. 1990. Kuritegevus Balti Liiduvabariikides. Eesti NSV Ühing "Teadus", Tallinn.
6. Ando Leps. 1991. Kuritegevus Eestis. Tartu Ülikool. Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Selts, Tartu.
7. Raul Narits. 1997. Õigusteaduse metodoloogia I. Avatud Eesti Fond, Õigusteabe AS Juura, Tallinn.
8. Louise I. Shelley. 1999. Russia and Ukraine: Transition or Tragedy? – Trends in Organized Crime, Special Issue: Confronting the Political-Criminal Nexus, Vol, 4, No 3. New Jersey, Transaction Periodical Consortium, Rutgers University.
9. Frederic Sondern. 1965. Brotherhood of Evil: The Mafia, London.
10. Massimo La Torre. 1997. Law and Power: Preface to a Non-prescriptivist Theory of Law. Department of Law. EUI Working Paper LAW No. 97/1. European University Institute, Florence.
11. Eduard Raska. 1995. Kriminaalsus majandusruumis: Analüüsi lähtekohad. Artiklite kogumik: Kriminaalsus majandusruumis. Koostaja: L. Kubja. Eesti Riigikaitse Akadeemia, Tallinn.

Kasutatud normatiivmaterjalid

1. Asjaõigusseadus, 09.juunil 1993. A - RTI 1993, 39, 590; 1997, 52, 833.
2. Codice Penale. Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.studiocelentano.it/restylingaprile99/codicepenale/codicepenale002.html>
3. Eesti Vabariigi põhiseadus. – Riigi Teataja toimetuse väljaanne. Tallinn, 1994.
4. Eesti NSV Kriminaalkoodeks: Kommenteeritud väljaanne. Koost. I. Rebane. Parand. ja täiend. trükk. Tln: Eesti Raamat, 1972.
5. Eluruumi erastamise seadus, 06.mai 1993. a – RTI 1993, 23, 411; 1996, 2, 28.
6. Mitteiluruumi erastamise seadus, 16.juuni 1995. a – RTI 1995, 57, 979; 1997, 13, 210.
7. Karistusseadustiku eelnõu 119 SE II. Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.riigikogu.ee/ems/plsql/motions.show?assembly=9&id=119>
8. Korruptsioonivastane seadus, 27.jaanuaril 1999. a – RTI 1999, 16, 276.
9. Kriminaalkoodeks. Tekst toodud muudatustega ja täiendustega seisuga 21.jaanuar 1999. a – RTI 1999, 38, 485.

10. Tulumaksuseadus, 15. detsember 1999. a – RTI 1999, 101, 903.
11. Riigihankeseadus, 31. mai 1995. A – RTI 1995, 54, 883; 1997, 9, 79.
12. Riigivaraseadus, 15. veebruar 1995. a – RTI 1995, 22, 327; 1997, 45, 724.
13. United States Code. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www4.law.cornell.edu/uscode/18/1961.html>

Elektroonilistel kandjatel kasutatud allikad

1. Eesti Politsei kodulehekülj. Politseistatistika. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.pol.ee/politseistatistika/liik99_12.html
2. Interaktiivne teatmik: Infoplease. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.infoplease.com>

Teatmeteosed

1. Võõrsõnastik, Tallinn. TEA Kirjastus 1999
2. Eesti Entsüklopeedia, Tallinn. 1998, 10 kd.

KASUTATUD LÜHENDID

KrK	<i>Kriminaalkoodeks</i>
PS	<i>Põhiseadus</i>
AÕS	<i>Asjaõigusseadus</i>
MeES	<i>Mitteeluruumide erastamise seadus</i>
ErES	<i>Eluruumide erastamise seadus</i>
RVS	<i>Riigivaraseadus</i>
RHS	<i>Riigihankeseadus</i>
CP	<i>Codice Penale</i>